

84/2-632.1/6
У435

Борис Укачин

КАРДЫН
ЎНИ

Горно-Алтайск-1975

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТ СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. пред. выдач

С (Алт)

У-185

Борис
Укачин

КАРДЫН үНИ

УЛГЕРЛЕР

236758 V V

Горно-Алтайская
областная
БИБЛИОТЕКА.

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БОЛУҢИ - 1975

84/2 = 632.1/6
435

ОЧОГЫМДА ОТ АЙТКАН УЛГЕРЛЕР

БОЙЫМ КЕРЕГИНДЕ СӨС

Алтай айылдын чобразында
 ол ло бир жыртык чылап,
Чичкечек көстөрим
 өдүни суркурап,
Телекейди тыңдалап ла
 шыгалап,
 алдаарда турум...
Жүзим де, жүрегим де ачык.
 Je нени куучындап,
Жаныдан нени слерге
 мен айдарым?..
Мен
 ак-кемирчек өргөдө эмес,

Калың күртке бастырган
апагаш кыштуда чыдагам.
Обөкөлөриме көрө,
өткөн жолдорым уур эмес,
Je салымымда
бойының ууры ла учуры бар.
Бойының жүги.
бойының жүзи,
бойының — аңылу көзи бар.
Оскө не де эмес,
жангыс ла ол керегинде
слерге айдар күүним бар!
...Бурылбас азиат жүстү —
бу мен,
алдаарда турум!
Je буурайбаган чачту,
je бууныккан жүректү.
Мениң канымда —
эмдиги ле эртенги —
эки жүрүм,
Айдарда, мен,
аар-калап кезердий,
эки жүректү...
Мениң албатым ас —
жүк ле алтан мун.
Канайдар,
мен тирүде
ол алты да миллионго
жетире өспөс,

Ол —

бир ле ууш —

алтан ла мун,

Je амадузы астап,

качан да јоголбос!.

Бистин бүүнги амаду —

көптөп, өрө өзөри,

Онон жааң амаду —

бек ле чыдым болоры.

База бир амаду —

јылдар ажыра јылдар көрөри.

Je онон бийик амаду —

Кижилик ортодо Кижин болоры!

Онын да учун

бастыра јүрүмимде

сок јангыс бичик бичийдим

Бу алтан мун јоным керегинде.

Мен бастыра тушташтарда

сок јангыс эрмек айдадым

Бу бир ле ууш албатым керегинде...

Јок,

бис тон ло јокту эмезис!

Алаканыс ачык јайылып,

Суранбаганыс

ак-јарыктан!

Өлүп јадала,

өчөш өңдөйип,

Өрө турганыс

өскөн жеристен!
Бисти кем билбес?
Базырыктын корумын
 коскорып көрүгөр!
Таштарда ла тажуурларда
 кулжадан ала
Уйгендерде ле үзенгилерде
 үлги-чийүүге жетире
Узүлбес өйлөрдин
 үнгүр үни угулар.
Камызып койгон одыбыс —
 эмди де күйгенче,
Кагып койгон казыгыс —
 эмди де турганча!
Эй!
Бис тонг ло жокту эмеzis!
Ээртеп койгон эрjине —
 эмди де чакыда,
Эрмек айдар чечендер—
 эмди де жеристе.
...Мен бүгүн кем мындый?..
 Мен —
 мен эмес, —
Эн курч өйдин
 өнгүрө
 мен мизинде,
Эн керектү сөстинг
 абында мен,
 изинде!

Онун да учун
 бистин бажыста быјырап,
Ол барып јаткан ак самолетло,
Байконурдан учуп чыгатын
База бир јаркынду керепле
 мен колбулу!..

Сан башка!
 Кезикте
Бу менин
 тирү јүрегиме
 эки ой —
Эки от — кенете келип,
 јалтырт эдет.
Онон тиркиреп,
 јалбырап,
 түндерле өчпөй,
Эрмек-жуучын өткүрип,
 эр бойымда эрелет.

Олор меге
 историянын
 калын каттарын ачат,
Канча тилдердин
 байлык кимиртин угузат,
База та кандый да,
 кандый да
 түби јок
 амадуга апарат.

Ас калыгымнын
 уур јүгин

јардыма
Эртен тура кўнўн ле
эптеп салат...

Бат шак онын учун
Улу алтай туулардын адынан,
Унчукпас алтай улустын адынан
Јебрен макты јерден кӧдўерге,
Јака јердин јаркынду сӧзин табарга,
Ол ло бир озогы кожонымды
Ойто баштайдым

бир ууш албатым керегинде.
Ол ло сок јанҕыс бичигимди
Јаныдан бичийдим

алтан ла мун албатым керегинде.
... Бат бу —
бойым керегинде сӧс...

Јок,
ол, байла,
уzun-uzun јол,
Учы-кыры онын
качан да,
кайда да,
байла,
јок!

Август, 1974 ј.

ЈАНҒЫ ЈЫЛДЫҢ ЈАНҒАРЫ

Канча ла катап кар жааза,
Башкызындый ла ару,
Башкызындый ла кару,
Башкызындый ла жараш,
Карын да ак, карын да јаш,
Кандый да солун чыкыраң јадар,
Кандый да солун шүүлтелер айдар.

Ондый ок солун:

Кажы ла чечек, кажы ла јанмыр,
Кажы ла конус, кажы ла кыр.
Јүрерге ас деп, бис билбей,
Кажы ла келетен јаска јүткийдис,
Јүрегис тындап, ого килебей,
Кырга чыгадыс, сууга чөңөдис!

Он эки айдың өткөнин сеспедим,
Ойто ло келди Јаңы јыл —
Озогы тооло — Койон јыл.
Сүүндирбеген сүүнчи келди бе?
Ычкынып ийген ырыс келди бе?
Тенери ајыктап, телекей тындайдым,
Тегиннен-теере јылдыстар тоолойдым.

Айт, Јаңы јыл, нени экелдин?..
Каалған кандый да элбек ачылат,
Карын кандый да сүмелү чыкырайт.

жардыма
Эртен тура кўнўн ле
эптеп салат...

Бат шак онын учун
Улу алтай туулардын адынан,
Унчукпас алтай улустын адынан
Жебрен макты жерден кӧдүрерге,
Жака жердин жаркынду сӧзин табарга,
Ол ло бир озогы кожомымды
Ойто баштайдым
бир ууш албатым керегинде.
Ол ло сок жангыс бичигимди
Жангыдан бичийдим
алтан ла мун албатым керегинде.
... Бат бу —
бойым керегинде сӧс...

Жок,
ол, байла,
узун-узун жол,
Учы-кыры онын
качан да,
кайда да,
байла,
жок!

Август, 1974 ж.

ЖАҢЫ ЖЫЛДЫҢ ЖАНАРЫ

Канча ла катап кар жааза,
Башкызындый ла ару,
Башкызындый ла кару,
Башкызындый ла жараш,
Карын да ак, карын да јаш,
Кандый да солун чыкыраң јадар,
Кандый да солун шүүлтелер айдар.

Ондый ок солун:

Кажы ла чечек, кажы ла јанмыр,
Кажы ла конус, кажы ла кыр.
Јүрерге ас деп, бис билбей,
Кажы ла келетен јаска јүткийдис,
Јүрегис тыгдап, ого килебей,
Кырга чыгадыс, сууга чөңөдис!

Он эки айдың өткөнин сеспедим,
Ойто ло келди Јаңы јыл —
Озогы тооло — Койон јыл.
Сүүндирбеген сүүнчи келди бе?
Ычкынып ийген ырыс келди бе?
Тенери ајыктап, телекей тындайдым,
Тегиннен-теере јылдыстар тоолойдым.

Айт, Јаңы јыл, нени экелдин?..
Каалган кандый да элбек ачылат,
Карын кандый да сүмелү чыкырайт.

Je не болзо, ол болзын,
Кудай онызын бойы ла билзин —
Алтын бозогон алтап ла јадарым,
Азыйгы ла сонуркак алдында турум!

Айт, Јаңы жыл, нени экелдин?..
Өлүмнөң өскөзи — ончозы менин!

16 декабрь, 1974 j.

КАРДЫҢ УНИ

Кардын үни... кардын үни —
Кайда ла жүрзем, менин канымда.
Алтай јеримниң кажы ла күни —
Ыраак ла жуук — бастыра јолымда...

Қара салкыны калјурып кайнаган,
Қачан да көрбөгөн чөлдө мен болгом.
Тамагым какшап, анда ачыган, —
Ташту јеримди анда ондогом!

Ыраак мөңкүлер баштары кажайбас...
Чөл лө чөл... Изү салкындар...
Цистернада суу — суузының кандырбас,
Санаамда — туулар, санаамда — кар!..

Јас келгенде, менин јеримде
Қалын күрттер табынча тынданар.

Оноң кенете кобы-жиктерде
Коолоп кардын ўни угулар...

Кардын ўни — кайда ла меге
Төрөлимнинг арудан ару тыныжы.
Кардын ўни — качан да меге
Кайран јеримнинг бийнк тымыгы!..

Јай келгенде, мениң јеримде
Атту кижиден бийик өлөңдөр.
Је түкү ле анда, тегери түбинде,
Түней ле мөңкүлер мөлтүреп өңдөйөр!..

Суйук туманла агаштар тынгылап,
Кўскиде карды кўзеп тургулаар.
Алтай тымып, нени де тындалап,
Кенете мөңкүлик өңлө кубулар.

Кыш түшкенде, онын кебери
Бастыра ак, ару ла јалтыркай.
Қара салкынду чөлдөрдөң мени
Қатап ла катап тууларым алдырай!..

Кардын ўни... кардын ўни —
Кайда ла јүрзем, мениң канымда.
Алтай јеримнинг кажы ла кўни —
Менде ле мениң бастыра јолымда!

1975 ј.

Je не болзо, ол болзын,
Кудай онызын бойы ла билзин —
Алтын бозогон алтап ла јадарым,
Азыйгы ла сонуркак алдында турум!

Айт, Јангы јыл, нени экелдин?..
Олўмненг өскөзи — ончозы менин!

16 декабрь, 1974 ј.

КАРДЫНҢ УНИ

Кардын ўни... кардын ўни —
Кайда ла јўрзем, менин канымда.
Алтай јеримнин кажы ла кўни —
Ыраак ла јуук — бастыра јолымда...

Қара салкыны калјурып кайнаган,
Қачан да көрбөгөн чөлдө мен болгом.
Тамагым какшап, анда ачыган, —
Ташту јеримди анда ондогом!

Ыраак мөңкўлер баштары кажайбас...
Чөл лө чөл... Изў салкындар..
Цистернада суу — суузынын кандырбас,
Санаамда — туулар, санаамда — кар!..

Јас келгенде, менин јеримде
Қалын кўрттер табынча тынданар.

Оног кенете кобы-жиктерде
Коолоп кардын үни угулар...

Кардын үни — кайда ла меге
Төрөлимниң арудан ару тыныжы.
Кардын үни — качан да меге
Кайран јеримниң бийик тымыгы!..

Јай келгенде, мениң јеримде
Атту кижиден бийик өлөңдөр.
Је түкү ле анда, тегери түбинде,
Түней ле мөңкүлер мөлтүреп өңдөйөр!..

Суйук туманла агаштар тынгылап,
Күскиде карды күзеп тургулаар.
Алтай тымып, нени де тындалап,
Кенете мөңкүлик өңлө кубулар.

Кыш түшкенде, онын кебери
Бастыра ак, ару ла јалтыркай.
Қара салкынду чөлдөрдөң мени
Қатап ла катап тууларым алдыргай!..

Кардын үни... кардын үни —
Қайда ла јүрзем, мениң канымда.
Алтай јеримниң кажы ла күни —
Менде ле мениң бастыра јолымда!

1975 ј.

ЛУГУРИП БАРАТКАН ШУУЛТЕЛЕР

(Улгерлик ченелте)

Кайкайдым:

Ачылталар ээчий ачылта эдедим.

«Ак үлгер» бичип, мен жыдыйдым:

Эмди ле көрүп турар болзо,

Эбирилип јат эбире,

Солуннын үстине — солун,

Кыймыктын үстине — кыймык.

Ончозы өзүп, өскөрөт,

Өнжүүрге јүткип, өн алат.

Өдүп те койгон јол солун,

Өдөтөн дө јол солун.

Кайкайдым:

Аланзышты ээчий аланзып јүредим,

«Ак үлгерди» мен јектейдим:

Эбире ончозы эски-эски

Ээрден ала үйгенге јетире.

Анчынын оозында ол ло эдиски,

Анды да көрзөгөр — өлүмге јелдирет.

Алтай кожон азийгы ла бойы,

Агару кунукты көксиме түжүрет.

Меести эдектей койчынын койы

Мендеген ле бойы көклө сүрүжет.

Кайкайдым:

Катап ла бедреш канымды ээледи,
Кайдан да «ак үлгерлер» эбирди:

Эски бичикте эски үлгилер
Эмдиги поэтке нени де айтпас.
Космостын анда ыраагы да жок,
Коммунизмнин болзо отторы да жок.

Эски үлгер — эски үлги,
Эски үйелик — эски үн.
Бүгүңги оттын күйүжи башка,
Бүгүңги октын тийижи башка.

Ченелте керек — ченезе кайдар,
Жанырту керек — жаныртса кайдар!
Жок!

Катап ла билбес жолго чыгадым,
Кандый да билбеген үлгерге бактырдым:

«Ак тайганын колтугында,
Аржан суунын жарадында»...

Көк жарамас!

Көрөйин дезем,
«Алтай баатырлар» алдымда жадыры.
Ак талайлар анданып жадат,
Алтай сөстүн абы агызат...

Кайкайдым:

Ачылталар ээчий ачылта эдедим,
Айланып ойто ло айлыма келедим.

1974 j.

ӨЙ ЛӨ СӨС

Өлүмди ле өзүмди
Өзөгимле ондодым —
Канымда ла сөзимде
Кандый да шымырт сес калдым.

Онын да учун мен бүгүн
Оттын-суунын ортодо.
Житкем — өткөн өй лө түн,
А жүзим—өскө ороондо.

Јетен суунын кечүзи,
Јетен тилдин кечеди —
Бүгүнгү менин өнзүрөөм,
Бүгүнгү менин өн-сүрим!

Је јаныс ла чечектеш
Өзүм эмес — јарт, быжу!
Өзөк-буурым јимиреш,
Өзүп јадым — мен кижил

Байла, өлзөм, кийнимде
Сөөгим эмес, сөс калар.
Кем де келер жүрүмде
Бир быянын айт салар.

Јетен суунын кечүзи,
Јемирбе, калак, Күримди.
Јетен тилдин кечеди,
Јектебе алтай Сөзимди.

Декабрь, 1974 ј.

АЙАЗЫП КЕЛЕЕТ

Айазып келеет алдымда,
Айассын сениң алдыңда...

Je мендебегер, табынча
Мениле кожо туругар.
Мендебей ле табынча
Jолго эрте чыгыгар!

Көрзөңдө,
нөкөр, ыраакта
Қараңуй кызып, кайылат.
Қайра болбос кажаттан
Қатаң ла таң кажайат.

Кенетийин куулгазын
Тамчы тўшти көксиме.
Қайкабазын — қайказын!—
Қайкал келди көзиме!

Јалтырт эткен санаамда
Јарый тўшти тенери.
Қорголјын кептў сынымда
Қоркушту ийде тебилди!..

Je мендебей ле табынча
Мениле кожо туругар.
Куулгазынду тамчыны,
Қудайга баш, тудугар!!!

Мени үреткен Москвада
Ойдин жолы, табыжы.
Сыйга алган Маскада
Эмештен онын сулажы...

Москва меге качан да —
Бийик учуш, кычыру сөс.
Ыраакта жүрүп аскамда,
Москва — кулак ла көс!

Жака жердин сазына
Көп лө база бадалгам.
Москва, быйанду сөзингле
Балкаш-кирден айрылгам.

Күйбүрт күйеге чыкырып,
Каткырып жүредим каранга.
Кей кокурга чукурып,
Иштейдим—келер жылдарга.

Москва, бастыра жажыма
Студентин болуп жүредим.
Сени көстин жажына
Бүтпес дежет, — бүтпейдим!

3 октябрь, 1973 ж.

АС КАЛЫКТАР

Валерий Чичиновко

Ас калыктар алдында
Сурактар бүгүн ас эмес.
Балдарың, тилиң бар тушта
Бу сурактар түгенбес.

Бис — анчылар, малчылар,
Эдер-билерис бу ла ба?
Эртен телекей кайкадар
Эрлер бистенг чыкпас па?

Орооныста мунг кожонг,
Јангы кожонг не кошпос?..
Сүмерлер бийик, јол тожонг,
Је бажына оlorдың не чыкпас?..

Коперник кўннинг чогынан
Кылбыгып, тура тўшпеген.
Јерди кўнге јетире
Јангыскаи ол кōдўрген.

Айдарда, кижии бўдерде,
Кичинек болуп бўтпеген.
Тўндўк ненец калыкка
Былка* кайдан ол келген.

* Тыко Былка — немец калыктын журукчызы.

Бистинг төрөл јеристи
Чорос-Гуркин жураган.
Јайалталу јүректн
Јон канайып ундыйтан.

Бадыш тала, билип ал, —
Орооныс бисти ондоп јат.
Айды эбире туку ол
Көп жылдыстар күйүп јат.

Је кичинек ол жылдыстар
Айдын јүзин бөктөбөс.
Качан да ас калыктар
Јолдо буудак, јүк болбос!

Телекей күйүп турарда,
Албатым туура качпаган.
Бастыра болгон согушта
Канын төгүп, турушкан.

Эмди бистинг өй өскө —
Не ле неме јеткил.
Јаны үйе өскөн,
Јүрерге, тынарга јенил!

Је калаш јеткил дейле,
Болорзыныш токтозын.
Бүгүнгн бийик өйлө
Јүрүмин үйем кемјизин!

Ас калыктын јаш уулы,
Анчадала сен санан!
Қайа көр, кийинде
Қандый сенен ис арткан?

Коммунисттик эртенге
Јүрүминг бер, јүрегинг...
Је телекейлик салкынга
Јылытпа алтай бөрүгин!

22 февраль, 1973 ј.

Бу јаланды адам сүрген,
Бу јаланды мен сүргем.
Бу јаланды уулым сүрер,
Уулымнын уулы оны сүрер.

Бу јаланнан тўжўм некел,
Бистинг јүрўм өдўп калат.
«Кижининг јүрўми узун!» — деп,
Јалаң калас сананат.

Кижининг кыска јүрўми өдөт,
Јалаң дезе — бастыра ойгө!..
Јастар келет, өлөндөр өзөт,
Солунта келет бир ўйеге.

Кижиле Жер... бу экунинг
Колбузын кандый да жеткер буспас.
Ак-жарыкта Жер ле Кижининг
Тазылы чактыг чакка артабас!

1974 j.

Ак жанду обоколор азыйда
Ак жылкынын
Апагаш судиле
Урустеп койгон
Карудан кару
Кайран Алтай!

Бу жерге, бу карга,
Бу мулчи тымыкка,
Элен чактардан
Эмдиге жетире
Кем де тийбегендий,
Тийбестий Алтай!

Жанымда — тымык,
Ыраакта — тымык...
Бийик кандый да,
Терең кандый да,
Тың тынарга да
Тидинбейдим, Алтай!

Жаңы келген бу жылдын
Бозогозы алдында
Сен нени тыгдадың,
Нени сакыйдың? —
Айтсаң меге, Алтай,
Улу, кеен Алтай!

Ак жылкынын
Апагаш сүдиле,
Ак жаңду өбөкөлөрүм чилеп,
Мен сени үрүстебегем,
Карудан кару
Кайран Алтай!

Же андый да болзо,
Бу жирменчи чактаң
Одузынчы чакты, —
Онын улузынын үндерин,
Олордын күндерин
Тыгдайдым, Алтай!
Тымыйдым, Алтай!

О быйан болзын
Бу эбире тымыкка,
Быйан болзын
Сүтке, ашка,
Бу Жаңы жылдын алдында
Жолго чыккан
Арудан ару,
Ай билдирлү Алтайга!

31 декабрь, 1974 ж.

ЭНЕМНИНГ СЫЙЫ

Быжым, менин чыккан күнимде,
Энем меге јинји-топчы кеелеген
байры сыйлап берген.
«Өзөгинде кининг бар, көрүп жүр
балам» — деген.

Отур бери, орус нөкөр,
Ончозын јартап берейин.
Тегин ле тере дебей, көр,
Терен учурын айдайын.

Уч толукту булгайры,
Алтайлап айтса, бу байры.
Энемнинг мында сүүжи,
Бастыра санаа-сагыжы.

Қышкы чаган ол айда
Киним менин тайкылган.
Энем, байла, ол тушта
Бу байрыны јазаган.

Бу байрынын ичинде
Киним менин салынган.
Албатымнын јангыла
Алкыш-быйан айдылган.

Мында кинимле кожо
Кызыл јестинг јемдиги.

Озогы сөслө ол болзо,
Көрмөстөр јукпас темдеги.

Алтайымнын сынында
Арчын деген агаш бар.
Энем берген бу сыйда
Онын јажыл бүри бар.

Оорып кижі јобозо,
Арчын бүрин күйдүртен.
Аластап оны јыткартса,
Сыны сергий беретен.

Қышқы чаган ол айда
Киним мениң тайкылган,
Энем бу байрыга
Тары салып, шыпшаган:

«Тарызы јок мылтыкла
Уулым канай аңдайтан.
Алтай болуп бүделе,
Аңдабай канай жүретен?..»

Мениң кинимле кожо
Арба база салынган —
Аш-курсактан бала
Аштабазын деп айдылган.

Уч толукту булгайры,
Өзөгінде, нөкөр, киним бар.

Јүрүмнинг јолы јүс айры,
Эмди де көп ажуум бар.

Энемнинг берген бу сыйын
Эр-јажыма кичеерим.
Олүм једип келгежин,
Уулдарыма берерим.

1973 ј.

ТӨРӨЛИМ

Қаран бастыгып,
Түженип јатсам,
Төрөлимде мен эмезим..
Мен ыраакта,
Өскө талада...

Јакшы суразам,
Улузы ондобос,
Јанайын дезем,
Јолым табылбас.

Суузынан ичкемде,
Суузыным канбайт.
Агажы үстиме
Көлөткө чачпайт.

Устимде менин
Өскө тенери,

Оскө улустын
Оскө кебери...

Каран бастыгып,
Түженип јатсам,
Таныш эмес
Оромло анда
Оскө јердин
Ийди барадат.
Кижиге эмес,
Ийтке де мында
Күйүнип каранга
Јүрегим кунугат.
Мында онын
Оскөн төрөли,
Кайда да онын
Конор јери!..
...Түн өткөн,
Түжениш түгенген.
Сананып јадырым
Ыраак өйлөрдн,
Ырысту ла түбектү
Бу јүрүмди..
Удады, јеримде
Мен болбогом,
Удады, энемди
Мен көрбөгөм.
...Оскө талада
Эрте карыырын...

Оскө жерде
Эрте өлөрінг...
Көксим жимирейт,
Көзим жашталат:
«Энем,
Энем,
Энем!»

Ыраак Күнчыгыш, 1959 ж.

«КУС-КУС»

Кайыр каскакты өрө
Кармактанып чыгадым.
Арай ла болзо көнкөрө
Мен жыгылбай базадым.

Кенете мында бойыма
«Күс-күс!» деп айдындым.
Тыныжыма ла алтамыма
Кайдан да болуш сурайдым.

Ундылып калган жылдарды,
Уур жолымды санандым.
Бу сан башка сөстөрдү
Бойыма бойым айдадым.

Бозу чыгып болбой турза,
Шымыранатан энем: «Күс-күс!»...

Өдүгим будыма батпай турза,
Мен тартагам: «Күс-күс!»...

Айдарда, бу сөстөрдө
Ар жанынан ийде бар!
Айса, уур өйлөрдө
Айтса оны эм кайдар?..

Агарган сүмердин бажында,
Айса, экинчи тыныжым?
Өңи өчпөс карларда
Өлбөс, айса, жинт тужым?!

Онын да учун терлейдим,
Жыгыладым, турадым.
Күнге, ырыска өксөйдим,
«Күс-күс!» — деп айдадым.

1974 ж.

АК ЧОЛМОН

Менин жеерен адымнын
Маңдайында ак чолмон.
Көк тенгери алдында
Көөрөп күйет бир чолмон.

Көс кылбыгар ол чолмон
Көрүнүп тургай узактан,

Эртен-энгир ойногон
Эрјинени тудатам!..

Јер-айакты серпидип,
Јеерен адым шунудат.
Агарган чолмон серенип,
Ач-амырым аскырат.

Менин јеерен адымнын
Мандайында ак чолмон.
Барып јаткан јолымнын
Бажында күйет бир чолмон.

1974 ј.

Бир ак јылдыс ла бир ак кураган,
Сананзам, үргүлји јарышта.
Көрдигер бе слер,
О кайракан! —
Сан башка мындый јарашты?!

Түш.
Кош-Агаштын элбек чөлиле
Маарап мантаган ак кураган.
Та энезинен астыккан отоп јүреле,
Та ырызын бедреп ол бараткан?..

Тўн.

Кош-Агаштын ўстинде бир ак
жылдыс

Бўрункийди кечире жангаскан учат.

Кемнинг ол, кандый ырыс,

Кемди бедреп, барып жадат?

Айса, байагы ак кураган

Жылдыс болуп кубулды эмеш пе?..

Салымын бедреп ол ыраган,

Санг башка куулгазын мал эмеш пе?..

Жок,

Ол ак жылдыс ла ак кураган,

Мен бодозом, ўргўлҗи жарышта.

Бўтпей тураар ба,

О кайракан, —

Кош-Агашта кўргём мындый

жарашты!

1973 .j.

ЈУГУРУШ

*Кыдраш Шумаровко,
јўгўрўк уулга*

Эртен тура

турала,

Јўгўредим,

Јүгүредим,
Јүгүредим.
Жаландарла, тууларла,
Жайла,
Кейле
Тынадым.

Бу ойдө үстинде
Көзин жаны ла ачкан
Көк тенери кайкалы.
Бу ойдө жүзинде
Сонуркак күннин солун тагдагы.

Кырларды кайдаар да
Кырлар эчидип барадар.
Эртен тура чалында
Жалтырап ырызын жадар.

Бу ойдө эдилбеген иштерди
Эткедийим мен!
Једип болбос ыраакка
Јеткедийим мен!

Буттарым ла колдорым —
Кажы ла кыймыгым јенил.
Барып јаткан јолдорым,
Балтырымда кан,
тыныжым да јенил!

Эртен тура
турала,

Јүгүредим,
Јүгүредим,
Јүгүредим.

Бийик кырлар бажында,
Агаштарлу айанда
Ойногон күнге жетире
Јүгүредим,
Јүгүредим,
Јүгүредим!..

Кичинекей изүү ай, 1974 ж.

КОСТИНҢ КӨСКӨ КӨРҮЖЕК

Қожо үренген нөкөрлөргө

Эй, кару наҗылар,
Јаштарысты таштап,
Јаңыдан јолго чыгалы.
Бой-бойыска туштап,
Бойдондордый јыргайлы!

Баштапкы кардын тыныжы
Тыныжыста сергизин.
Јүре берген јаш тужыс
Јүзисти келип јарытсын!

Јүре берген јаш тужыс
Јүзисти келип јарытсын.

Көстинг көскө туштажыс
Көпти биске жартазын.

Эй, кару наҗылар,
Бозогонынҗанында
Бойы болор — Плакас.
Кем жүрүмнинҗолында
Керсү арткан — кызарбас.

Шил көстөри жалтырап,
Ширтеп көрөр Плакас.
Бистен, калак, ол ырап
Барбаган деп, билип бас!

Базыдын кемис кубулткан —
Базып ойто үрензин!
Бажын кемис жылыткан —
Партага ойто отурзын.

Ундыбагар, наҗылар,
Бозогонынҗанында
Бойы турар — Плакас.
Онын экиҗанында
Ол ло бистинҗбир класс!

1974 ј.

ПОЭТТИҢ КӨӨРӨМ ТУЖИ

Паслей Самыкка

Јүректи көөрөм ээлезе,
Јүзүн ле көрүлөр көрүнер.
Карангуйда көзинг јумулза,
Кайкалду түштер түжелер.

«Өлүп кал!» — деп өштүүме
Түш јеримде мен айткам.
Өштүүм өлө берерде,
«Өлбө, тур!» — деп јайнагам.

Санаамдагы тенери
Саң башка јараш ајаскан.
Салымнын улу теңизи
Јаңыс ла меге багынган.

Қан төгүшкен калыкты
Қарындаштардый нак эткем.
Теңдеп тусты, калашты
Телекейге үлегем...

— Кем көрбөгөн ырысты,
Келип ал! — деп јарлагам.
Јамыркак, јаман улусты
Јаңдарынан антаргам.

Поэттерле кем өштү —
Албатынын өштүзи.

Кем бӯдерде кӯөрөмдү —
Көк тегери элчизи.

Санаа-кӯүнин жаньрза,
Кандый ла кӯөрөм көрүнер.
Je мындый тӯштер жаньс ла
Поэттерге тӯжелер...

1974 j.

А. Ередеевке

Кыш. Соок. Калын кар.
Эбире ээн агаштар.

Чырыйа тонгон көктийек
Чырбагалда көрүнет.

Мен ого киледим,
Меереп калар деп менгедим.

Кышкы ээн аркада
Куучын болды тымыкта:

— Сеге соок по, көктийек?

— Сен—тенек, сен—тенек!

— Калаш керек пе, көктийек?

— Кал-тенек, кал-тенек!..

Ачынбадым мен ого,
Айлыма кычырдым конорго:

— Јаналык кожо, көктийск?

— Јана бер, јана бер!

— Јакшы болзын, көктийек.

— Јас келер, јас келер!..

Қыш. Соок. Қалың кар.

Эбире ээн ағаштар...

1974 ј.

Ак-јарыкта канча јылым артты не,
Айдып беретен ойгор табылгай не?..

«Қан тебүзи бийик — эмчилер
айдыжат, —

Қалак, чеберлен!» — деп, не
чочыдат?!.

Эртелеп келген карыш па бу,
Эмеш кызу кылығым ба бу?

Ажайын деген ажуларды
Мен ашпазам, кем ажар,

Айдайын деген ол сөсти
Мен айтпазам, кем айдар?..

Өлүм жолымды туй алза,
Өскөн жерим ээн калза,
Уулдарым кандый салымду болор,
Учурлу сөстөрдү угар ба, олор?..

Эртен өзөтөн өлөңдө, эртен агатан
сууларда,
Эң ыраакта ла эки жанымда
Мен ачатан сан башка жажыт бар,
Солони өңдү солун сөстөр бар...

Оны ачпай, кенете жүр калзам,
Слер ачкайаар не, уулдарым?

Оны таап, мен айтпазам,
Слер айткайаар не, уулдарым?

Аргымактын кулдын ат эдип,
Бажына сокпой, мингейеер не,
уулдарым?

Ада угын слер улалтып,
Очогоорды отту туткайаар не,
уулдарым?

...Ак-жарыкка канча жыл жүргей нем,
Айдып беретен ойгор табылгай не?..

О жолдор, мен слердин кийнсерден
мендейдим,
О жүрүм,
ол ло бир сөс табылбас деп
коркыйдым!..

1970 j.

ӨЙДИН БУДУКТАРЫ

Эркемен Палкинге

1

Катап ла жас, катап ла жас!..
Жымыраган көлдөргө
Жанып келди жерлик кас,
Кандый жакшы көрөргө!..

Кандый жакшы көрөргө,
Жанып келди жерлик кас
Жымыраган көлдөргө..
Катап ла жас, катап ла жас!

2

Жай... жажыл жай..
Эртен тура чалынду,
Эбире өлөң жайкангай..
Же мен чалгылу.

Је мен чалгылу,
Эбире өлөн жайкангай, —
Эртен тура чалынду...
Жай... жажыл жай.

3

Эмеен жай... ээн күс...
Турналар жайнуда,
Тудуш ла оморды үйдейдис
Туралу айыл жанында.

Туралу айыл жанында
Тудуш ла оморды үйдейдис, —
Турналар жайнуда...
Эмеен жай... ээн күс...

4

Кыш... мөнгүн кыш...
Туралардын үстинде
Туйук чаңкыр ыш
Тура берди кенете.

Тура берди кенете
Туйук чаңкыр ыш
Туралардын үстинде..
Кыш... мөнгүн кыш...

1974 j.

Айдын ла тымык кўски тўн.
Айдары жок узун жол.
Өзөкти төмөн — соок салкын,
Өлөңдө дезе — соок кыру.

Сүттий тўнди кечире,
Суркурууш сууны кечире —
Аттын тибирти, аттын тибирти,
Аалга ла өскүс бир кожон
Узакта жымырайт,
Ундылып, ырайт.

Көк жарамас,
айт меге:
Кем кожондоп келедет,
Кем комудап барадат?!
Айса, алтай кижн бе,
Айса, айдын кўўзи бе?

1974 ж.

Жокту болоры?—
Жок,
бир де түбек ол эмес.
Жойу артары? —

Јок,
база тўбек ол эмес.

Камыскан одын јок болзо,
Бат, карындаш, ол тўбек.
Азыраган балаң јок болзо,
Айтпа, калак, чек тўбек!

Алтай эрдин тўбеги
Бат кандый болуп јат.
Баш болзын, Тенери, —
Эки уулым өзүп јат!

1974 ј.

АЛКЫШ БОЛЗЫН, АНЧЫНЫҢ ЈАПАЖЫ

Москваның бичинчизи Анна Львовна Гарф, мени кай-кадарга турган чылап, кандый да алтай үлгердин сок жаныс јолдыгын албаданып, јүк арайдан мынайда кычырган:

— «Алкыш болзын, анчының јапажы»... Билереер бе, бу кемнинг үлгери? — Онон ары бойы мынайда јартаган: — Павел Кучияк шак мындый јолдыкла башталган бир үлгер бичитен эди. Оның јуунтыларында андый үлгер эмди учурайт па? Ол не керегинде?..

«Алкыш болзын, анчының јапажы» — чындап та, кайда не поэттинг ол үлгери?..

Мен оның эзен де јүрерде чыгарган, өлтөн дө кийинде кепке базылган — ончо јуунтыларын ачып ла тимирип, андый үлгерди бедреп таппагам...

Оны ойто орныктыарга ченешсе кайдар?.. Айса болзо, ол үлгер шак мындый эмесе бого јүзүндөш болгон?..

Кычырыгар:

Алкыш болзын, анчының јапажы,
Ачык тенери алдында туштадың.
Кара-Кокшоның кара јаажынан
Канадың алдына аргадап алдың.

Алкыш болзын, анчынын жапажы,
Ачык эжигин ле одынын учун.
Сенин чайын ла тузын жакшы,
Алкыш болзын, кайран анчы.

Булуттан жымжак кылгалу киштер
Бууры жалакай сеге жолуксын.
Күс бажында килтир-килтир,
Күрен сыгын алдыга токтозын...

Алып жүрген мылтыгында болзо
Айу-бөрү өлүми жатсын.
Эгмек туулар эдектей жортсо,
Эрjине адыг жобобой жүрзин...

Жапаш ла жанмыр түниле биске
Жажыл тайгалар чөрчөгин угусты.
Айылдап келген орус кысты
Алтайдын жебрен кайы кайкатты.

Алкыш болзын сеге, анчы,
Алтамын агастый жеңилчек болзын.
Ичкери көргөн көстөринг, анчы,
Ирбис көзинен курч болзын.

Айылчы кыстын адынан сеге
Алкыш болзын, анчынын жапажы.

Сүүшти, ыжыкты сыйладың меге,
Көксимде көнжиди одыңнын
жалбыжы.

Бу туштажу... жаш тужыбыс
Бурылбас, байла, кайран жапаш.
Алкыш болзын, атанып жадыбыс,
Аскын-тоскынга ачык, жапаш...

1974 ж.

РЕРИХТИҢ КӨЛӨТКӨЗИ

«...Алтай жангыс ла Сибирь-
дин эн жараш толугы эмес, ол
бастыра Азиянын эрјинези».

*Н. Рерих. Журукчынын
В. Булгаковко бичиген сама-
разынан.*

Мен катап ла бүгүн бийикте,
Бу кейле, бу тууларла бирликте.

Төмөн, алдымда, көк-жазыл јер,
Өрө, үстимде, көгөрөт сүмерлер.

Кемнинг мында изи јатсын?..
Мында кар. Агару салкын.

Байла, мында туулардын сўнези,
Олордын жаңыс мында сўўнчизи.

Кижинин каразы јукпаган мөнкўлер,
Килең. Бийик. Ыйык ле кўлер!

Је кенете кынјыкпас кайаның јўзинде
Көлөткў кандый да кайдыкты көзиме.

Кем анда?.. Кем элбендейт?..
Мени кем бедрейт?.. Кем истейт?..

Кемниң кебининг шылырты, кемниң
таныш кебери?..
А-а, бу Слер бе, Слер тирў бе. Рерих?!

Слер өлбөгөнөөр, мында, Кадын-Бажында,
Карлу ла кару оның сынында!

А Гималайлар кайда, кайда Кулу?..
Је чын. Сўнегер Слердин бери келер
учурлу.

Мында Россия. Оның салымы — слердин
салым,
Оның салкыны — слердин салкын.

Слер энчигип билбес эрлў јорукчы,
Јажына бийикти бийлеген јурукчы.

Слерди Неру сүүген, Тагор бийик тоогон,
Je анда мындый өндү кар ла сүмерлер жок
болгон.

Кайада көлөткө кенете тынданат,
Кулагыма онын сөстөри томулат:

«Мен—Рерих. Караваным катап ла јорукта,
А сен кем?.. Нени некедин ак-јарыктан?»

«Бистин өй кудайларды јерге түжүрген,
Кижини тенериге көдүрген.

Мен туулардын кулы эмес, олордын омок
уулы!

Je мен өйдин ле бедрештин кулы»...

«Мен билерим, јинт нөкөр, эмди өй өскө,
Өскө үйе бу тууларда өскөн...

Эзен болзын. Бедре, коркыба јолында!
Мен — Рерих. Бис јаңыс сүүште, јаңыс
јаратта»...

Кайадан көлөткө карларга кайдыгат,
Кайдаар да кенете ол јоголот.

Эңир эңчейет. Бу тымыкта, бу бийикте
Ар-бүткенле,

Айла,

Күнле

мен бирликте.

1974 ј.

А. Л. КОПТЕЛОВКО АЙЫЛДАГАНЫ

Декабрь айда, 1972 жылда
бис, улу көчкүндөрдөн тарка-
ган үч алтай поэт — Эркемен
Палкин, Бронтой Бедюров ло
мен, Сибирьдин жарлу бичин-
чизи А. Л. Коптеловко айыл-
даганыс. Улгерлеп бичиген бу
очерк — ол ундылбас тушта-
жу керегинде.

Кайдаар ла көрзөн, учы жок Сибирь.
Карлу јаландар, телкемдер өттис.
Эртен тура «Издревой» деп бир
Ээн ле тымык станцияга јеттис.

Ол бисти кучактай алып,
Орус јанла мында уткыды.
Күлүмји элбек јүзине јайылып,
Айлына кычырып, ичкери басты.

«Алтай» деп сөс бу биледе
Арчынду тагылдый агару эмтир.
Бис отурыс најылыж күрееде —
Туулардан келген алтай поэттер.

Кажы ла айткан эрмек-куучын
Катап ла «Алтай» деп сөстөн башталат.

—Айылчылар учун, туулар учун! —
Айылдын ээзи чөөчөй тудат, —

Јерерде өлөң, аш кандый,
Је аннын мүүзинен кирелте тың ба?
Сүрекей эмтир... Бат кандый!
А жаңы театр тудулган ба?..

Бистин эрмек јайым төгүлип,
Бийик Туулу Алтайды айланат.
Озогы ла эмдиги өйлөрдн түңейлеп,
Айылдын ээзи эске алынат.

Алтай тилди алтай балдарга
Канайып тилмеш орустар үреткен;
Канду ла өчтү јолдорло тууларга
Канайып Совет јанг келген...

Бис, алтайлар. је жаңы алтайлар,
Кайдан билерис
каанды ла камды?!

Алдыста бистин өскө јылдар
Өндөйип, өскө будукла будылды.

—Кејегезин кестирбей слердин таадалар
Кемзинген туш кайда? — деп каткырат,—
Канайып кайкабас слерди, најылар,
Канчу, јирме дедеер бе эмди кандидат?!

Айылдын ээзи үй кижн
Алама-шикирин күндүлү тургузат:

— Алтын мөт—Алтайдын ажы,
Алтай укту — бу кызылгат...

Бичинчининг айлынан алкыш-бийанду
Бис чыгадыс, садка келедис.
Себи-Бажынын баатыр бүдүмдү
Седег мөжин мында көрөдис.

—Беле—Алтайдан, кайынат—Алтайдан—
Айылдын ээзи көргүзип жартайт, —
Жаскыда бу кардын алдынан
Кандык та өзөр—деп, ол жарлайт.

...Чындап та, нөкөрлөр, бу биледе
Алтай — агару ла эрке адалар.
Алтай кижиге бого келеле,
Айлына бийик күүндү бурылар.

1972 ж.

ТУШ

Олор божогон. А меге карам
Жажыл жаратка жүткиген аттар!

Б. Слуцкий

Жаантайын ла меге
Ай билдирлү, күн билдирлү ак аттар
түжелет.
Айланыжып, олор бистинг жериске
Ак-айас түбиненг түшкүлөп келедет.

Амыр ла жайым олор киштежи,
Алтайымды менин жыгырадып турат.
Окшоп тургандый, жерди жыткарып,
Олор торко өлөнгө анданат.

Кандый жакшы! Кеен ле телкем...
Ыраак аркада күүк эдет.
Жерди, Күнди каран тындаалап,
Сугадына элик түжүп келедет...

Жүстөр, мундар жылдарга улай
Жуу да, түбек те болбогон немедий.
Менин киндигиме кир де түшпегендий,
Кирбигиме жаш та түүлбегендий...

Же жаңыс ла санаамда ойгонот
Түби жок тенгистин уур онтожы,
Жажыл жаратка једер деп жүткиген
Кандый да аттардын жайнаган киштежи...

Керепке келип ,мина жарылган...
Чакпындар чачылып, тенгери чайкалган.
Кайран аттардын баштары карандап,
Карануй тамынын абына алдырган.

Жок, байла, бу төгүн. Уйалбай киж
Улу мындый јеткерди этпес!..
Бу өскө планетанын ижи,
Бисте болбогон, бисте болбос!..

Бу менин јерим, менин тегерим,
Аттарды уткып, јалдарын сыймайдым.
— Јакшылар ба, кару, кайран најылар! —
Ай билдирлү, күн билдирлү ак аттарым!

1973 ј.

НИКОЛАЙ РУБЦОВКО ИЙГЕН САМАРА

Окпө-јүрегим өртөбөй, ол јеткер кыйышкан,
Караголда ол тушта Шатраны айылдагам.
Сен јогынан телекей тентирилип айланган,
А мен дезе билинбей, аракыдап јыргагам.

«...И архангельский дождик

На меня моросил,» —

Қожонғынды, нөкөр, коолотконыс анда,
Қожо үренген өйишти сананғаныс анда.

Қарагол деп јурт ыраак,
Қайдан келзин поездтер.
Қардың јолы ағарат —
Қандый јаан јылдыстар!

Улгеринде сенин
Јылдыстардың оды көп.
Көрзөн дө, нөкөрим,
Тенгерибис қандый көк!

Тўш јеримдий ыраакта
Тверской бульвар. Бистин анда институт.
Эх, Шатинов Шатра, кайран жылдар кайда,
Улгерлеринг кычыр, өйди тургус, тут!..

«...И архангельский дождик
На меня моросил» —
Сенин орус кожомын салкындарла
сүрүжет.

Тууларыстын монгузы
Күс келди деп күүлежет.

Сен айтсан, Коля, санаанга киретпе
Москвага баштап ла канайып келгенис.
Керсү-чындык сөс учун
Керижип те туратаныс...

Онон бис өскөнис.

Бисле кожо
Грандар да жуукташкан,
калыктар да танышкан.
«Жалаңдар жылдызы» — жуунтыгла коштой,
«Мөштөримнинг бөри» — менин шуулаган.

Сен айтсан, Коля, санаанга кирет пе
Алтайыма келип, айылдаган күндерин?..
— Кандый ийде, кандый суу! —
Кадынды кайкап, өткүрген өйлөринг.

Бистин туулардын бийик тымыгы
Сеге јараган ол јайгыда:

«Кыйалта јоктон база келерим!»...

...Келбедин катап,

келбезин качан да!

«... И архангельский дождик

На меня моросил...»

Қожонынды кожо коолотпозыс, нөкөр!..

Бүтпейдим,

бүтпезим,

канайып бүдер, —

Баскан јолдорыс башка, байла, эмди өдөр!..

Эски пленкадан ойто ло

Этенов Сорпонды тындайдым.

Алтайымда узун јолдорло

Ажулар ажып барадым.

Телекейдин үстинде

Јаңыс ла мөштөр бүткендий.

Онтоп, шуулап үстимде

Јайканып озор тургандый.

Эски пленка айланат, —

Элес эдип өй өдөт.

Икили комусла солынат, —

Јайды ээчий кўс једет.

Килтирешкен сыгындар
Ун алыжат тууларда.
Соой тўшкен көк сындар,
Турналар узун сыгытта...

Кыру тўшкен јаланда
Кызас эдет буттарым.
Јайлузынан кыштуга
Јанып јадат уйларым...

Эски пленкадан ойто ло
Этенов Сорпонды тындайдым.
Адалар өткөн јолдорло
Алыс элчидий өдөдим.

Кырада кар кайылып,
Јер-тенери тынчыйт.
Бийиктег Уч-Сўмер агарып,
Ару ла соок мызылдайт.

Кўўк јынгкылдайт аркада,
Көккө меестер јажарат.
Ак-Кемде ле Согојокто
Тибиреп јылкылар барадат.

... О јайло! Бу кўўде —
Ый, ырыс, шыра...
Мен дезе бу ойдө
Ыраак, ыраак, ыраак...

Эски пленкадан ойто ло
Тынгайдым Этенов Сорпонды.
Элестеген бу өйдө
Шопенди ундыйдым, Бахты...

16 декабрь, 1974 j.

Эзен эмес бир канчузы —
Јаба өскөн јажыт уулдар.
Јажына өйдинг энчизи —
Јарын бойдо јүк јадар.

Энелерине омордын эм туштап,
Эрмек айдып болбой турадым.
Бурузы јокко бойымды бурулап,
Је колымды берип, кол тудадым.

—Өрөкөн, кандый јүреер? — дезем,
Очөлгөндү сурак ошкош.
Эжигин кыйып, өдө берзем,
Эки көзи јиткемде ошкош.

Эрте барган нөкөрлөр учун
Эки де јүрүм берилзе, јетпес.
Је јажыт ол уулдар учун
Өлүмле өчөжип, не јүрбес?!

1974 j.

Б. Бедюровко

Эй, поэттин жүреги,
Эликтен де кестем бол!

Алыс жерде чечектин
Айдып ийер сөзін сес,
Эрмек айдар чеченнин
Эң ле артык эжи сен...

Эй, поэттин жүреги,
Эликтен де кестем бол!

Келип жаткан жылдардын
Кечүзінде каруул — сен.
Торгулатан мылтыкты
Токтодотон ийде — сен.

Эй, поэттин жүреги,
Эликтен де кестем бол!

1974 ж.

Күс...
Бир жиит нөкөрим —
Белек уулы Жыман

Москва жаар атанды,
Бүгүн атанды,
Байа түште.

Түн...
Көзнөктинг жанында
Көрүп турум жагыскан.
Узун ла таныш жолдордын
Учында артып калтырым.

Кудай ла де,
Анда
Күзүреген аэропорт,
Пушкиннинг кўски тепсеги,
Тверской бульвар —
Өскө жүрүм, өскө ой —
Өлзөм дө, байла, жетпезим,
Билзең мени, Жыман,
Белек уулы Жыман!..

Бат
Туулар ла ай
База кайдаар да баргылайт,
Бой-бойлорын озолоп,
Бозомдорды өткүлейт...
Сүт апагаш
Айас түн...
Көрүп турум жагыскан
Көзнөктинг жанында,
Көзнөктинг жанында...

1974 ж.

Јүзинг кызарат па, нөкөр,
Јүзиме удурa жүзингле көр?!

Кижиде жүс жок болгоны
Јүрек жогыла, байла, туней.
Не-неменн болгоонып
Јүрерге жүзим үреткей.

Јүректе тирү от тушта,
Карыбас ла јинт тужы...
Јүзинде уят бар тушта,
Кыйалта жок сен — Кижиде!

Айтсан,
Кызарат па жүзинг, нөкөр,
Јүзиме удурa жүзингле көр.

1974 ј.

Турналар кыйгызы
Оскөн јеримде угулбайт!
Јүрегимнинг онтузы
Онын да учун јазылбайт.

Не болгон, канайткан —
Турналар кыйгызы

Оскөн јеримде угулбайт!
Олор кайдаар кайылган —
Јаш тужым бурылбайт...

Оскөн јериминг кеберин
Оскө өйлөр кубулткан.
Турналар учуп келерин
Туулар да, байла, сакуган.

Је ээн бистинг јеристи
Электрокирее ээлеген.
Кеен, јебреи мөштөрдн
Кертип, кезип үлешкен.

Олјолоп улус састарды
Ончозын эмди кургаткан.
Күстерди ле јастарды
Күчтү өйис кубулткан.

Турналар кыйгызы
Оскөн јеримде угулбайт,
Јүрегимнин онтузы
Онын да учун јазылбайт.

Јас, 1974 ј.

КАР ОРТОДО ТЫНДУ СУУ

Кайдаар ла көрзөң, апагаш,
Мөңүн кар, мөңүн кыш.

Карлу жикте суучагаш
Качан да тонбос, шынкырууш...

Кезикте суучак — торт койон,
Бир сананзам — кураган.
Жарадында бир кайын
Жаламага курчаткан.

Кызыл ла чанкыр жалама
Кышкы кейде кылбырайт.
Жирменчи чак ... жанымда
Кандый ийде карагдайт?..

Кар ортодо суучактын
Кажадында кан да бар...
Одус ла жирме жылдардын
Онтузы мынан томулар.

Сенин энең кайынга
Кыйра келип буулаган.
Айса, тегин ле бу сууга
Бойы келип јунунган.

Эрмек сенен сурабас,
Эртен ле јуунга алдыар,
Кандый керек — јартабас,
Комсомолдон чыгарар!..

Көрзөн, бу кыйралар,
Көк лө кызыл — јүзүн өң.

Бүгүн жартын кем айдар,
Бистинг ойис кандый ой?!

Кем де, айса, кайынга
Кееркедип кыйра буулаган —
Кудайга эмес, жарашка
Күүн-санаазы багынган...

Жазылбас кандый да жоболды
Жазарга, айса, иженген,
Айса, чын ла кудайды
Атомнон күчтү ол деген.

...Мен көзимди, төжимди
Мөнгүлик суула жунадым.
Эбире тымыкты, бойымды,
Эртен тураны тындайдым.

Кар ортодо бу суунун
Качан да үзүлбес шыгырты.
Кызыл ла чанкыр кыйранын
Кышкы кейде шылырты...

1974 ж.

ТУРИСТТЕРГЕ

Тууларымла барып жаткан туристтер,
Тура түшкөр. Тындагар мени!
Кийнеерде слердинг кандый истер,
Угулат па, өскүс чааптын үни?..

Былтыр болгон брттин быјырты
Быјыл да быјырайт менин
бажымда.

Ол туку турган сындардын сырты
Ээн ле тымык — агаштар кайда?!

Кандый да Саша Ленинградтан
Менин јеримде болгон эмтир.
Чанкыр Нева чайкалган јараттан
Уул «изин» артырып салтыр...

Былтыр мында јаштан јаш
Мөш јажарган јай алдында.
Ол эмди куба-јыланаш
Артып калтыр аркада.

Саша онын чобразын
Сыйра мында тартыптыр.
Агаштын ачу кыйгызын
Укпай, адын бичиптир.

...Билерим, Ленинград шыра ла
торонын
Тогус јүс тўндерин ле тўштерин
јенген.

Је телекей кайкаткан ол јылдардын
Јеткерин Саша, байла, билбеген...

Тууларымла барып јаткан туристтер,
Тура тўшкер. Мени тындагар.

Конуп јаткан одуума келигер,
Је одымды јамандап слер айтпагар.

Алтай — јараш, алтын да бар.
Ан да бар. Мөнгүн суулар, мөнгүн
туулар...

Је ас та болзо, калыгы бар, —
Онын күүнин өчүрө баспагар.

Тууларымла барып јаткан туристтер,
Бис тоойдыс айылчыны, кажы ла
нөкөрдн.

Слер мени чын ондогор, —
Чечекти тоойдыс, карлу сүмерди...

Алтайдн үстинде жылдыстар јабыс,
Ўзетен болзогор, оморды ўзигер.
Је бу туулар — бистинг айлыбыс,
Јагыс ла оморго шок этпегер!

1974 ј.

ОЛ МЕГЕ ЈОЛДО ЈОЛУККАНДА

Ол кандый буру эткен,
Кем меге айдар?..
Тўннинг жылдызын,
Бу јерди, бу көлди,
Тон калды энезин,
Јок, јўк ле бу көкти
Көргөн болзо кайдар!

Ол, байла, одус јашту,
Мененг эмеш ле кичинек.
Эки кулаш јарынду,
Јнит, јараш, бек!

Кемге де ол комудабай,
Кемге де күйүнбей,
Кандый да керегине,
Айса, амырап тегин ле,

Једек учынан тудунып,
Ийдине јолын баштадып,
Барып јадат ол,
Келип јадат ол.

Сен не мындый, телекей,
Кемге де кату, кемге де киленкей?..

Јолымда ол јолукса,
Удура көрүп болбойдым.
Ненин де учун бойымды
Бурулудый бодойдым.

18 февраль, 1973 ј.

Ак-јарыктын ўстинде
Артабас неме бир де јок.
Өткүре кыска жүрүмде
Өлбөс неме, байла, јок.

Жылдыс өңдүү бир кереп
Жылдар жетпес бийикте.
Жаңы өйди керелейт
Жажыт нөкөр телкемде.

Эр жажыма кайкайдым —
Эски ле Жаңы жарышта.
Мен Жаңыга бүдөдим,
Жендирбес ол тартышта!

1960 ж.

Жаскы телекей жаш баладый,
Ыйлап турар, каткырып турар.
Кемнен де ол камаандудый,
Жаап ийеле, ойто айазар.

Ар-бүткеиле кижининг кини
Ар жанынан бир сезүде.
Көксимде жарыйт менин кўним,
Кунугат, ыйлайт бир кезикте.

Барнаул, 1974 ж.

Күн алдында бу салымым
Кандый, калак, болгой не?

Күндеримди билерге
Күүк атсам, кайткай не?..

Мылтыгымнын сүмезине
Эдин тиштеер ол эдим.
От жанына жадала,
Одуда конор мен эдим.

От жанына жадала.
Ойгор түштер көрөрм.
Ойгор түштер түжейле,
Салымымды билерим.

Күндеримди билейин деп,
Күүк адар күүним бар.
Керек беги электеп,
Кем меге каткырап!..

1974 ж.

ТАНЫШ ЭМЕС КЕЛИНГЕ

Тижимди тиштенип, арай ла онтобой,
Отуруп та, туруп та мен болбой,

Оорып, кыйгазым тудат,
Автебус городты айланат,
менин бажым айланат.

Тышкары түңей ле кар, көктөш,
Кайдаар кайылдың?..
Күнле кожо күнүн ле келетен,
Көзнөгим ачык — кире конотон...

Телевизор үстинде антенна
Бүгүн сеге кунукты.
Сен кайдаар бардың не? —
Калаш кадып калды.

Сен кандый да санаалу
Көктөш болгон.
Тышкары кыш, салкынду,
Турама кире конотон...

Айса, сени кискечек
«Аайлап» бүгүн койды не?
Айса, өскө көзнөк
Алдына ачыла берди не?..

Көзнөгиме келип,
Токулдадып ийзен кайдар,
Таныш үнденип,
Сыгырып ийзен не болор?..

Алдымда јас деп,
Айса, сен ырадың...
Је эртен једип сен келзен,
Сондоп, калак, каларың...

1973 ј.

Эртен-эңир
 Кайрылык-Бажында
 Катап ла турналар кыйгырат.
 Олордыг узун кыйгызы
 Тенери өрө чөйилет,
 Ойто јерге томулат,
 Орчыланды ойгозот...

Турначактар-турналар,
 Бис јангыс јердин,
 Јангыс сүүштин,
 Јангыс кыйгынын.
 Ондоп јадым слерди,
 Онын да учун барбагар,
 Кайрылык-Бажынан барбагар!

Амыраарды слердин
 Мында кем де аскырбас,
 Бис јангыс бу јердин —
 Јанаарда мылтык јастыкпас!

1974 ј.

ЭЗЕН БОЛЗЫН, МАК...

—Эзен болзын, мак! — деп,
 Эрикпей эмди айдадым.
 Эки ле эки — төрт деп,
 Эр-тегимде ондодым...

Канады мактың шылырап,
Кулагымды кызыткан.
Јүрегим тату шыралап,
Јүс буудакка кыстаткан.

Кенете бӯгӯн серидим,
Серемји менде эмди јок.
Булуттардан серпилдим —
Бут алдында Јер ле Јол.

Мак бажымнын ўстинде
Бийик ле ыраак шуулабас.
Кўйбўреп, изип кўксимде
Кўўнимди мениң аптабас.

Јайымдалдым мактан,
Јалакай меге болушсын.
Айаза берген ыраакта
Ак ла Қара ылгалзын!...

Јүрўмди — јүрўм деп ондодым,
Ўлбўй эмеш јўрейин!
Қыш келип јат. Бил јадым,
Јылу пыйма кийейин...

Мак кижиден јабыс деп,
Эр-тегимде ондодым.
Эки ле эки — тўрт деп,
Эмди катап кайкадым...

5 октябрь, 1974 ј.

БАШТАПҚЫ СУУШ

(кожонг)

Кайдаар да мен барбазым,
Кайрылыктаң барбазым,
Ай чылап ла Күн чилеп,
Айланарым мен сени,
Жарыдарым мен сени,
Мениң көөркийим,
Мениң көрүгим.

Мен барбазым, барбазым —
Сен мениң ырызым.
Бу тенери, бу кырлар
Бис экүни айлангай.
Бу өлөңдө кырулар,
Жылдыстар бисти алкагай.
Сен мениң көөркийим,
Сен мениң көрүгим.

Кайдаар да мен барбазым.
Кайрылыкта артарым.
Оскө кыстар мен көрзөм,
Өчөр, айса, кеберин —
Жаражын ла жаркынын,
Мениң көөркийим,
Мениң көрүгим...

Кайдаар да мен барбазым,
Кайрылыктаң барбазым!

1974 ж.

МЕНИҢ ҚОЖОҢЫМ

Чаңкыр өзөктөр түбининг жаңарын
Чакпындар экчеп, меге экелген.
Алтай тууларым бу кожоңды
Араайын күүлеп, жөмөжө берген:

Алтайымды сананзам,
Агаш-тажы көрүнет.
Албатымды сананзам,
Айткан сөзи угулат.

Алтайымнан мен ыраакта тужымда,
Ырыс таппай, жер өткөмдө,
Устимле кастар кайтылдап барганда,
Карлу жерим менин санаамда...

Тайгага чыксам, мөштөр шуултында,
Менин кожоңым — чечек тилинде.
Түндүкке барзам, түштүктен угулат,
Түштүкке түшсем, түндүктен учат:

Алтайымды сананзам,
Агаш-тажы көрүнет.
Албатымды сананзам,
Айткан сөзи угулат.

1970 ж.

ЧАНКЫР АМАДУ

(кожон)

Менин чанкыр амадуум
Та кайда болбогой, та кайда?..
Менин чанкыр амадуум
Ыраакта, ыраакта...

Ол, байла, келер жастарда,
Көктин көөрөм жыдында,
Көрүшкен уулдын көзінде,
Көк тегери түбинде.

Менин чанкыр амадуум
Көрбөгөн ыраак талада.
Менин чанкыр амадуум
Көзүм салган бир уулда.

Менин чанкыр амадуум
Та кайда болбогой, та кайда?..
Менин чанкыр амадуум
Ыраакта, бир уулда...

1969 ж.

КУДАЙДЫҢ КУДАЙЫ

Кудай та жок, та бар,
Онызын, калак, мен билбезим.
Же жең алдынан
Жеткер чыкканда,

Јер тайанып,
Јыгылар алдында,
Кижн та нениг де учун
«Кудайым! — деп кыйгырар, —
Бир кыламын,
Бир болужын
Јетир?!» — деп айдынып,
Шымыранып,
Шыпшанып,
Онын адын айдынар.

Бу, чындап та, не андый?..
Јеткер-јелбис
Једип ле келзе,
«Нөкөрим!» — деп кыйгырбас,
Бу өйдө керек дезе
Энезин де, адазын да
Эске бачым алынбас...
«Кудайым! — ла деер, —
Бир кыламын,
Бир болужын
Ий капшай,
Јетир ле» — деер.

Кудай та јок, та бар,
Онызын, калак, билбезим...
Је кенетийин бар болзо,
Тенериде, тенериде,
Бис јуртаган бу јердин
Алдында ол бар болзо,

Устинде каран ол жүрзе,
Кижичилеп, качан бир
Кинчекке ол түжет не,
Кирге-јутка алдырат не?..
Јок, чындап та, бар болзо,
Кара түбек,
Карыкчал-кунук келгенде,
Болушты кемнен сурайт не,
Кемге ол иженет не,
Кемге ол бүдет не?..

Мен бодозом, сананзам,
Кудай чын ла бар болзо,
Айдары јок јеткерде,
Арга-чагы түшкенде,
Иженетен, бүдетен,
Арга-сүме сурайтан,
Сок ло јангыс ийде
Бу агару јер ўстинде,
Бу Ай, бу Кўн алдында,
Байла,
Јангыс ла Кижичи!..
Мен бодозом-сананзам,
Кудайдын Кудайы —
ол Кижичи!

Байла,
Керек шак андый,
А слер бодозоор кандый?!..

26 январь, 1974 ј.

ТИЛДЕ СӨӨК БАР ЭМЕС

Б а ш т а п к ы з ы:

Je не сеге јетпей јат,
Нениле сен јөп эмес?
Меге, најым, јартап айт,
Тилде сөөк бар эмес...

Э к и н ч и з и:

Je түнгей ле сен меге
Болужып болор эмезин..

Б а ш т а п к ы з ы:

Ай, карындаш, сен менен
Ажындыра чөкөйзин..
Кижн кижиге карындаш,
Бис те экү карындаш..
Сен нениле јөп эмес,
Тилде сөөк бар эмес...

Э к и н ч и з и:

Тилде сөөк бар эмес?..
Чын айдадын, карындаш.
Меге чындык јетпей јат,
Меге ырыс јетпей јат..
Болужарын ба, карындаш?..

Б а ш т а п к ы з ы:

База не јетпей јат,
База неле јөп эмес?

Устинде каран ол жүрзе,
Кижичилеп, качан бир
Кинчекке ол түжет не,
Кирге-јутка алдырат не?..
Јок, чындап та, бар болзо,
Кара түбек,
Карыкчал-кунук келгенде,
Болушты кемнег сурайт не,
Кемге ол иженет не,
Кемге ол бүдет не?..

Мен бодозом, сананзам,
Кудай чын ла бар болзо,
Айдары јок јеткерде,
Арга-чагы түшкенде,
Иженетен, бүдетен,
Арга-сүме сурайтан,
Сок ло јангыс ийде
Бу агару јер ўстинде,
Бу Ай, бу Кўн алдында,
Байла,
Јангыс ла Кижичи!..
Мен бодозом-сананзам,
Кудайдын Кудайы —
ол Кижичи!

Байла,
Керек шак андый,
А слер бодозоор кандый?!..

26 январь, 1974 ј.

ТИЛДЕ СӨӨК БАР ЭМЕС

Б а ш т а п к ы з ы:

Je не сеге жетпей жат,
Нениле сен jöp эмес?
Меге, најым, жартап айт,
Тилде сөөк бар эмес...

Э к и н ч и з и:

Je түнөй ле сен меге
Болужып болор эмезинг...

Б а ш т а п к ы з ы:

Ай, карындаш, сен менен
Ажындыра чөккөйсизинг...
Кижин кижиге карындаш,
Бис те экү карындаш...
Сен нениле jöp эмес,
Тилде сөөк бар эмес...

Э к и н ч и з и:

Тилде сөөк бар эмес?..
Чын айдадың, карындаш.
Меге чындык жетпей жат,
Меге ырыс жетпей жат...
Болужарың ба, карындаш?..

Б а ш т а п к ы з ы:

База не жетпей жат,
База неле jöp эмес?

Экинчизи:

Бийик күүн жетпей жат...
Оноң.. сениле жөн эмес!..
Баштапкызы:
Сен мениле жөн эмес?!
Меге, калак, жартап бер.
Айса, ол једикпес
Эртен, нөкөр, түзелер?..

Экинчизи:

Сок јангыс сурак бар,
Канайып, калак, эм айдар?!
Менин сурагым јаан эмес,
Узак та өйгө ол эмес,
Јүк ле бир кышка,
Јок, андый эмес,
Јүк ле бир јаска,
Тон калды бир ле айга,
Јок, бир ле сагатка...

Баштапкызы:

— Кандый сурак болотон бу,
Капшай айт, угайын.
Сеге ле ырыс болзын,
Сеге ле чындык болзын,
Сеге ле јакшы болзын,
Бойым куру артайын,
Ары ла алып берейин,
Айтсан, кандый сурак бу?..

Экинчиси:

Меге сенин отурган
Жерин, нөкөр, жарап жат.
Айдарда...

Баштапкызы:

Айдарда...
Сен — менин кыбыма,
Мен — сенин кыбынга?..
Андый ба?

Экинчиси:

Андый...
Мен — жакарып турарым,
Сен — бүдүрип турарын...
Мен — алдырып турарым,
Сен — келип турарын...
Калак, калак, кунук па,
Узак ойгө ол эмес,
Жүк ле бир жаска,
Эмезе бир часка...
Эмди сен жөп пө?..
Айса...

Баштапкызы:

Отпө!!..
Отпө, нөкөр, келишпес,
Жерим менин бош эмес!..

Экинчиси:

Э-эх, канайдар база, карындаш,
Je јакшы болзын, карындаш!
Тилде сөөк бар эмес...

Баштапкызы:

Чын айдазын, хе-хе-хе...
Тилде сөөк бар эмес,
Je керектү өйдө келип тур...
Андый да болзо, сен, нөкөр,
Бойыннын јеринди билип јүр...

Экинчиси:

— Э-эх, карындаш, карындаш,
Je андый да болгой, карындаш!
Бис — туулар эмезис,
Туштажарыс, карындаш...
Чын айдазын кырындаш,
Тилде сөөк бар эмес.

1974 ј.

ОП-КУРУЙ, АК-ЈАРЫК!

Оп-куруй, ак-јарык!

Оп-куруй!..

Мен бу айлу-күндү жарыкка

Катап чыккан болзом,
Кайда, кем болор эдим?..
Оп-куруй!
Мен бу айлу-күндү жарыкка
Катап чыккан болзом,
Каспий, айса, Кара талайдын
Кажадында чыгар эдим.
Бийик Кавказтын кандый бир

тилиле

«Энем» деп, «адам» деп,
Эң кару сөстөрдү
Эмди, байла, айдар эдим.
Шамильдин жуучыл магыла,
Руставелинин улу сөзиле
Оморкоп бүгүн жүрөр эдим...

Оп-куруй!
Мен бу айлу-күндү жарыкка
Катап чыккан болзом,
Кавказта эмес,
Кандый бир Березовкада,
Айса, Москванын бойында
Чыгар ла жүрөр ол эдим.
Кадын деп бу суу эмес,
Менин жүрегимди кечире
Каспий талайга жетире
Волга жайкалып агар эди.
Мен шак ол тушта
Кичинек калыктын эмес,

Жарлу ла жаан калыктын
Уулы болор ол эдим.

Оп-куруй!

Мен бу айлу-күндү жарыкка
Катап чыккан болзом,
Түштүк пе, Түндүк пе —
Кандый бир штаттан,
Жок, онын ордына
Нью-Йорктын бойынан
Тенериге сүскен
Бир тура көзнөгинен
Телекейге көрөр эдим.
Кайдан билер, ол тушта
Менин салган колымнан,
Бир ле айткан сөзимнен
Телекейдин салымы
Телкем болор ол эди...

Оп-куруй!

Мен бу айлу-күндү жарыкка
Катап чыккан болзом,
Уксагар, мен, чындап та,
Кайда болор ол эдим?..
Айса, бу алтай тууларда эмес,
«Улу стенелер» ары жанында
(Кайдан билер, нени этпес,
Кандый шүүлте башка келбес!)
Улуркап, байла, жыдыр эдим:
«Өскө калыктар ырызы

Өзүми, тили, кереги,
Олордын тогы-торозы,
Бары олордын, жогы
Эмди биске керек беди?
Jeбрен тары јери — бис,
Јер-ўстининг көби — бис:
Јепсенерис, јенерис,
Телекејди бийлеерис —
Байла, мынай јыдыырым,
Байла, мынай тыгыырым...
Јок, куруј,
Јок, куруј,
Јок, куруј!
Айлу-күндү бу ак-јарыкка
Мен катап, калак, чыкпазым,
Оскөн бу төрөл јеримди
Оскө талага солыбазым!
Окын срдына
Jeбрен јанду кижн болуп,
Таш очогы өчпөс,
Талкан күли сообос
Чадыр айылда одымды алкайын.
Мөлтүрешкен мөнгүлеримди,
Мөш јабынган тууларымды.
Айды үйдеп,
Күнди уткып,
Алтайымда артайын!..
Оп-куруј!
Ас калыгымнын

Алтай тилиле бичилген
Мениң кажы ла ўлгерим
Күнүң ле таң атса,
Эки уулым уйкудан турза,
Озо ло баштап озорго угулзын,
Оноң энирги тымык эфирле,
Эмезе газеттин тилиле
Қайрылықтын бажында
Қару ла таныш малчыға
Једе конуп ол барзын!..

Оп-куруй!
Мснинг жүрегим,
Меем ле жүлүнним,
Ишке ле бедрешке,
Тўни-тўжи сананышка,
—Ал! — деп беленге эмес,
—Ачыл! — деп некешке,
Қарарып јаткан јабыска эмес,
Көгөрип турған ол бийикке
Јаантайын тартылзын,
Јаантайын тартышсын!

Оп-куруй!
Ас калыгымнын
Алтай тилиле бичилген
Мениң кажы ла ўлгерим
Аргалу, ийделу болзо,
Ачылбасты — ачып,
Айдылбасты — айдып,

Канча тилдердин каттарын өдүп,
Алтай кижиге керегинде,
Онын ырызы, суужу керегинде
Бойунын сок жаңыс жагарын
жагарлап,
Жогысты эмес, барысты жарлап,
Эртен туранын жолуна
Эр-ийделүү ол чыксын...
Оп-куруй!
Оп-куруй!
Оп-куруй!

28 сентябрь, 1973 жыл.

Энгирде, калак,
Олбөгөр деп сурайдым
Слерди, улустар:
Балдарыгар коркып,
Түниле ыйлажар.

Кышкыда, калак,
Олбөгөр деп сурайдым
Слерди, улустар:
Тон жерди канайып казар,—
Күчтен күч болор
Биске, улустар.

Алтай тилиле бичилген
Менин кажы ла үлгерим
Күнүн ле таң атса,
Эки уулым уйкудан турза,
Озо ло баштап ологго угулзын,
Оноң энирги тымык эфирле,
Эмезе газеттин тилиле
Кайрылыктын бажында
Кару ла таныш малчыга
Једе конуп ол барзын!..

Оп-куруй!
Менин жүрегим,
Меем ле жүлүним,
Ишке ле бедрешке,
Түни-түжи сананышка,
—Ал! — деп беленге эмес,
—Ачыл! — деп некешке,
Карарып јаткан јабыска эмес,
Көгөрип турган ол бийикке
Јаантайын тартылзын,
Јаантайын тартышсын!

Оп-куруй!
Ас калыгымнын
Алтай тилиле бичилген
Менин кажы ла үлгерим
Аргалу, нйделү болзо,
Ачылбасты — ачып,
Айдылбасты — айдып,

Канча тилдердин каттарын өдүп,
Алтай кижиге керегинде,
Онын ырызы, сүүжиге керегинде
Бойунун сок жаңыс жаңарын
жаңарлап,
Жогысты эмес, барысты жарлап,
Эртен туранын жолуна
Эр-ийделүү ол чыксын...
Оп-куруй!
Оп-куруй!
Оп-куруй!

28 сентябрь, 1973 жыл.

Эңирде, калак,
Олбөгөр деп сурайдым
Слерди, улустар:
Балдарыгар коркып,
Түниле ыйлажар.

Кышкыда, калак,
Олбөгөр деп сурайдым
Слерди, улустар:
Тонг жерди канайып казар,—
Күчтен күч болор
Биске, улустар.

Эртен тура
Өлбөгөр, улустар.
Слерди сурайдым:
Слер сала берзегер,
Карыкпай канайып
Күн чыгар!

Эртен тура —
Керектер башталат.
Эртен тура —
Жолдорыс ачылат...
Эдер керекти
Слер этпей,
Эртен тура
Канайып баратан,
Канайып өлөтөн!
Эртен тура,
Эртен тура өлбөгөр, улустар,
Слерди сурайдым, кайран улустар!,
Жок,
Качан да,
Качан да
Өлбөгөр,
Өлбөгөр деп сурайдым слерди,
улустар!

1967 ж.

КАРА ТАЛАЙ ШЫМЫРАНГАН ЎЛГЕРЛЕР

ЭРТЕН ТУРАНЫҢ УЛГЕРИ

Меге санг башка бүгүн,
Эбире ончозы солун.
Мен тенгери өрө көрөдим,
Тенгери мени кожо апарат.
Кырлар жаар көрөдим,
Кырлар кожо кычырат.
Мен ыраак агаштарга, күнге
көрөдим,
Қажызы ла мени бойына тартат.
Бу көс жетпес талайга көрөдим,
Талай да мени кожо апарат.
Жок,
Меге санг башка бүгүн,
Эбире ончозы жангы ла солун..

Гагра, 14 июль, 1973 ј.

ТАЛАЙДЫҢ ТАШТАРЫ

Эх, кандый таштар!..

Агы бар, кызылы, чанкыры.

Болчок, экче, тегерик таштар —

Ончозы бу — жанында жадыры.

Күнүң ле жаратла базадым,

Эң жаражын талдайдым.

Талайды, бу таштарды —

Эбире жүрүмди тыгдайдым.

Талайдын толкузыла

Таштар тунгак шуулажат.

Таштардын шымыртыла

Талай шылырап жадат.

Алтан жүзүн таштарды

Андандырып көрөдим.

—Бала ошкош кижиги! — деп,

Каткы да мен угадым.

А меге не?!

Куучынды

Кулак та кырына албайдым.

Талай чүмдеген таштарды

Табылбас сөстөрдий талдайдым.

Гагра, 1973 ж.

УЧУП БИЛБЕС КУШ

Кызыл төштү кичинек кушкаш
Кыйналып отурган клетка-кыпта.
Канатту бүдерде ыраак учуш
Качан да, байла, онын канында.

Ачу салымду бу көөркийди
Аргадап эмди не албас?..
Ак-жарыкты, агару жайымды
«Ал!» — деп, ого не айтпас?..

Мен оны жайымга божотком.
Же тегеринин терең түбиле,
Эбире агаштар бажыла,
Учуп ол барбаста, кайкабаста —
кайкагам.

Ол бажымнын үстиле
Эки эбирип учала,
Эрикчелдү кыбына
Кире конгон катап ла.

...А мен сени бийик Кавказтын,
Бийик учуштын кужы деп бодогом.
Канатту бүделе, сен кайттын —
Берилген жайымнан не жалтандын?!

Эх, канат жаныс менде жок,
Же амадуум, жолым — жайымда...
Учар сендий арга жок.
Же түнөй ле мен учушта!

Гагра, 1973 ж.

ДИЛА МШБИДОБИС¹

Дила мшбидобис, јебрен Грузиянын јери!—

Эртен туранын эзенин ийедим.

Дила мшбидобис, Манана ла Этери. —

Грузиянын јаражай кыстарын уткыйдым.

Билерим, Грузия, сенин таштарына

Македонский курчыткан үлдүзин.

Агару ла бийик баштарына

Азия да артырган азыйда изин.

Кандый јакшы бистинг өйисте

Бистинг үйе билижип турганы.

Јүстеристе ле көргөн көзисте

Көөрөмнинг эмес, чындыктын јаркыны.

Дила мшбидобис, чайлу плантациялар,—

Бис, алтайлар, чайды сүүйдис.

Күнди, јаашты, ырысты, најылар,

Слердин јереерге бүгүн күүнзейдис!

Слердин поэттер «Волгала» эмес,

Мерани-аттын² маныла макталзын.

Јаңы Бараташвили³ кайда да эмес,

Катап ла слердин тууларда туулзын.

¹ Дила мшбидобис—грузин тилле эртен тура эзендешкени.

^{2, 3} Николоз Бараташвили (1817—1845) — грузин албатынын улу поэди, Мерани — ай канатту ат керегинде элбек јарлу үлгердин авторы.

Эмди меге көгөргөн төндөринг
Көк букалардый өңдөйижет ыраактан.
Сенин садтарын, сенин көлдөринг
Шуулайт, чайбалат энирги ынаарда.

Кезерлер де өлүп жат, каандар да...
Же үргүлжиге мөңкүлик жердин
жаражы.

Байла, ундылбас качанның качан да
Грузияла болгон жайгы туштажу...

Жажыл өзөктөр, чанкыр талай,
Ак сүмерлер, амыр тенери,
Ажунунг үстинде кызарган ай,
Грузин поэттинг үнгүр үлгери —

Ончозына-ончозына мен бүгүн
Алтай туулардан эзеним ийедим.
Грузия ла Алтайдын баштары мөңүн,
Жеристи түңейлеп, мен сүүнедим .

1973 j.

Эй, талай, эзен бе,
Алаканың бери сун!
Қазыр болбой сен меге,
Кару бол, калак, сен...

Карыкчылду чырыштар
Мандайымда түрүлди.
Јана болбос жылдар
Јардыма јүгин түжүрди.
Агару бу чакпындар
Арыганым алгай не?..
Толголышкан чырыштар
Толкулар болуп арткай не?..
Эрлү бүткен бойымды
Эрте, талай, карытпа!
Токтомыр јок јолымды
Тозынга сен бастырба!
Тайгадагы одудый
Јүрегим мениң күйзин.
Күнүң ле јиит аңчылар
Күреелей ого јуулзын.
Болорзынып чырайым
Бозорбозын, таш чылап.
Болушка озо чыгайын,
Бозомдо күйген от чылап.
Кемдер де бүгүн јуунда,
Кемиришсин, карызын.
Мен сөстөрлө јууда —
Јенү меге јууктазын!
Эй, талай, уктын ба,
Эрте мени карытпа!
Јолымда көп буудак бар,
Јоткондожор ийде бер!

Көктебел, 1974 ј.

Мында ончозы башка,
Агаштар да өскө —
Кыска ла кунтурак.
Туулар да өскө —
Таш ла кумак.

Ар-бүткен андый:
Түп-түңей будук табылбас,
Түңей суулар база табылбас.
Чымылдан — чымыл башка,
Чымалыдан — чымалы башка.

Мында мен де өскө.
Кадангы азиат көстөримле
Лайкайдым Кара талайды.
Кандый ла жаңы көөрөмлө
Кайкайдым түштүк бу таңды.

Ончозы жажыт, ончозы солун...
Онын да учун тон калды
Жетсем кайдар жүс жашка...
Же көрзөңдө колымды —
Беш сабарым беш башка.

Көктебел, 1974 ж.

КАТАП АЧЫЛГАН АК-ЖАРЫК

Жаны ла таң адып келерде,
Жаратка чыгып, жагыскан турадым.
Талайдан кулагы кызарып келеле,
Табылбай калган күнди сакыйдым.

Толголгон толкула кожо чайбалып,
Кылыштын кырындый жаркындар чийилет.
Оноң ойто ло чакпынга чайкадып,
Кайнаган тамыга катап чөңүлет.

Кезикте толкулар — торт ирбистер,
Керилип, тоолонуп, кабыжып турар.
Оноң ойто жобожый берер..
Окпөзи өчүп, кайра чубажар.

Бу ла өйдө талайдын үстине
Күн кенете чедирген чачар.
Одоштой кайага, кнжинин жүзине
Кандый да жаңы жаркын чагар.

...Чөрчөк јеринде кабай чылап,
Көк-чаңкырга Күн илинер.
Балтыры кежик балазын умчылап,
Талай ла Тенери тымык экчелер.

О, мындый өңдөрдү, мындый кайкалды
Канайып билбей мен өскөм?!
Катап бойыма ак-жарыкты
Ачкандый турадым — јиит ле өктөм!..

Сан башка!

Мен јок тужымда,

Бу Күн база мынайып келген бе?..

Ол ыраак ла өскө тымыкта

Өскө өгдөрлө ол күйген бе?..

Мынайып ла карангуйды ол кайылткан,

Мынайып ла кижини, конусты

сүүндирген?..

Мынайып јит ле јараш бурылган,

Мынайып ла јарып, јалакай экелген?..

Эх, канайдар,

эбире ончозы эмес,

Эртен өлүп те калзам, түнгей ле Күн келер.

Кижинин јүрүми мөңкүлик эмес,

Өлөңгө,

ташка,

база та кемге де

ол ырыс экелер...

Көктебел, 1974 ј.

ЈАЖЫЛ БАКА

Јажыл өлөңдө јажыл бака

Јажынып, мендеп неге шылырайт?

Јүрегим — база сендий ок бака,

Барар јерин таппай шыралайт.

Ол темиккелек бу талага,
Тенериге ле кипарис агашка,
Энчикпес, байла, бу талайга,
Эригер јажына мөшкө лө карга.

Јаңысканымды билип, јаныма отурзан,
Бис экүнинг небис башка.
Оштүүн эмезим, үлгерим тындазан,
Јажыл өлөңдө јажыл бака.

Көктебел, 1974 ј.

Карлардын, кырлардын ар јанында
Јастын ыраак салтары.
Агаштар ачык салкында
Јасты сакыйт тышкары.

Кажы ла будакта сабалак —
Кызыл жылангаш јаш бала.
А јас јанбай маалкадат,
Јарбынчак, јараш ол кадыт...

1974 ј.

...«Талай — ол ырыс, ырыс—ол талай»—
Ак кереп алгырат ак толкуда.
Кайдалык, јанылга јаратка табаргай,
Айса, ырыс, чындап та, јанымда?..

«Талай—ол ырыс, ырыс — ол талай,» —
Кўн айас, тенгери де чанкыр.
Бу кейге, бу танга кожон томулгай,
Je кӧксиме качан ырыс чагылар?..

«Талай — ол ырыс, ырыс — ол талай,»—
Талай жок менин ташту јеримде!
Айса, ырысты бедреп, мен таппай,
Алтай туулардан бери келгем бе?..

Кӧктебел, 1974 ј.

БИЧИИЧИЛЕР ҚАРА ТАЛАЙ ЖАРАДЫНДА

Санан:

Мал — киштежип таныжар,
Кижи — куучындажып таныжар...

Je Кара талай јарадында
Кажызы ла бӱгӱн — каан.
Сагалды кӧрзӧн јанында —
Толстойдыйынан да јаан.

Кажызы ла — бийик,
Je Кара-Даг¹ оноң бийик!
Кажызы ла — јаан,
Je талай оноң јаан.

¹ Кара-Даг—Крым облазында Кӧктебел-
дин јуугында бийик кара туу.

Поэт — көчкүн ортолык,
Оны эбире — талай.
Ондый болзо, кайдалык,
Мен де база Кудай!

Кем кемнинг де алдына
Бажын жабыс энбес.
Агару, жаан адына
Кем де келип мүргүбес!

Je ондый болзо, ортолыктар
Онон кенете кыймыктажар.
Бой-бойлорын айланар,
Онон ойто ыражар.

Кемнинг де тыныжын төрөлине
Кемизи де кожо апарар.
Төрөл чөлине, төнгине,
Тууларына оны кычырар.

Je поэттинг көксинде —
Талайдын терен аалгазы.
Айса, сенин сөзинде —
Мөңкүликтин каалгазы,

Санан:
Мал — киштежип таныжар,
Кижи — куучындажып таныжар.

Көктебел, 1974 ж.

Кандый да болзо, телекей
Тонг ло коомой ол эмес,
Кижиге ол киленкей,
Качан да карам ол эмес!

Күн де, кей де улуска
Ончозы тегин жайалган.
Жүрүмге ле ырыска
Телекей нени ачпаган?!

Жанмырдын жаскы шылырты,
Жаркынду суунын шымырты...
Өлөң, чечек, кар —
Ончозы тегин, алыгар!

Же Иш ле Калаш, Ырыс ла Сүүш —
Керек беди телекейге!
Кижиге, оны бойын шүү —
Керектү болзо жүрүмге!

1974 ж.

АДЖИМУШКАЙ, АДЖИМУШКАЙ...

...«Бу керек 1942 жылда болгон. Мында, Аджимушкайда, жердин алдыла өткүштөлип барган таш куйларда бойлорынын жалтанбазын ла турумкайын көргүзип, мундар тоолу улус жада калган. Олор эмди мөңкүлик уйкуда. Слер, тирү улус, олордын мөңкүзине бажаарды жабыс энчейингер»...

(Экскурсоводтын жетирүүзинен)

Мында,

сенин ээн ле карануй куйларында,

Менин адам

кыйналып өлбөгөн.

Мында

каргыштан да кара

кату жылдарда

Сенин кезерлерин —

сенин уулдарын ла кыстарын өлгөн,

Аджимушчай,

Аджимушчай!..

Je адам мында

өлбөгөн дө болзо,

Аджимушкайдын кезерлери,

мен слерге келдим.

Салымым ла ойим

келишкен болзо,

Бойым да мында
 өлөр эдим.

Мында,
 уур жердин
 унчукпас алдында,

Унчукпас город.
 Онын таштарыла кожо
 таш болуп,
 кажыгар ла слердинг
 кубулган.

Тартыжунын ла жалтанбастын
 салкындары мында
Јүзиме ле жүрегиме
 менин табарган.

Мында,
 бу жердин жебрен алдында,
 таш городто.

Слердин бойоордын
 аалга ла аңылу
 јүрүмеер өткөн.

Мында,
 кандалган ла агару
 маанынын јанында,

Солдатты солуп,
 солдат өлгөн...

Менин бажым соок,
 соок јайылат
 бастыра бойыма.

АДЖИМУШКАЙ, АДЖИМУШКАЙ...

...«Бу керек 1942 жылда болгон. Мында, Аджимушкайда, жердин алдыла өткүштөлип барган таш куйларда бойлорынын жалтанбазын ла турумкайын көргүзип, мундар тоолу улус јада калган. Олор эмди мөңкүлик уйкуда. Слер, тирү улус, олордын мөңкүзине бажаарды жабыс энчейигер»...

(Экскурсоводтын жетирүүзинен)

Мында,

сенин ээн ле карануй куйларында,

Менин адам

кыйналып өлбөгөн.

Мында

каргыштан да кара

кату жылдарда

Сенин кезерлерин —

сенин уулдарын ла кыстарын өлгөн,

Аджимушкай,

Аджимушкай!..

Je адам мында

өлбөгөн дө болзо,

Аджимушкайдын кезерлери,

мен слерге келдим.

Салымым ла ойим

келишкен болзо,

Бойым да мында
 өлбөр эдим.

Мында,
 уур жердин
 унчукпас алдында,

Унчукпас город.
 Онын таштарыла кожо
 таш болуп,
 кажыгар ла слердинг
 кубулган.

Тартыжунын ла жалтанбастын
 салкындары мында
Jүзиме ле jүрегиме
 менин табарган.

Мында,
 бу жердин жебрен алдында,
 таш городто.

Слердин бойоордын
 аалга ла аңылу
 jүрүмеер өткөн.

Мында,
 кандалган ла агару
 маанынын жанында,

Солдатты солуп,
 солдат өлгөн...

Менин бажым соок,
 соок жайылат
 бастыра бойыма.

Онон табынча көксимде
 өчтинг өктөми көдүрилди!
Мен эмди — өштүнин жолына
 тартып койгон
 айа,
Мен эмди—
 тийзе ле,
 жемириле беретен
 кайа!..
Мен эмди —
 слердин онтугар,
 слердин ыйыгар,
Кыйгыгар слердин...
 170 түнигер,
 170 түжигер...
Мен эмди —
 слердин амадугар,
 слердин уулыгар,
Чанкыр кейле тынатын,
 чанкыр талайга чайкадатын
 слердин балагар!..
Жердин үстинде күнди,
 өлөңди,
 чечекти ундып,
Толкунунг табыжын,
 жайларды,
 жастарды ундып,
Жылуны ла соокты,
 жанмырды ла карды,

Телкемди ле жарыкты

мен мында ундып,

Угадым тымыкты,

Қажы ла толукты,

Қажы ла ташты...

Саң башка!

Жок,

Чындап та,

саң башка!..

Кенете алдымда

ончозы кубулды,

Ончозы тынданып,

ончозы тирилди!..

Лаптап көрүгер,

бу караңуй,—

Жок,

бу караңуй эмес,

Гарнизоннын командири

полковник Ягуновтын көлөткөзи!

Көрүгер,

је көрүгер,

бу таш стене, —

Жок, —

таш стене эмес,

Гарнизоннын комиссары

нөкөр Парахиннинг кату кебери!

Көрзөгөр,

бу жаңы ла

кемниң де
артырган чечеги, —

Жок,
ол чечек эмес,

Ол Аленушка —
санитар кыстың,

айса, Нинаның,
айса, Машаның,
Катяның ла Зояның
Эрке каткызы,
Эрдининг жылузы!..

Мен мында
jүк ле 25 минут,
jүк ле 25...

А озор...
озордын —
170 тўндери,
170 кўндери?!..

Сананарга да коркушту,
Жок,
баштан баш!

244 мун
800 минут! —
Озордын ол тўндери,
Озордын ол тўштери,

А мен мында
jүк ле 25 минут,
jүк ле 25...

Je кенете

менин кулагым ачылды.
О, баш болзын,
баш болзын,
Бу не. бу кайтты?!

Онын унчукпас таштары ла толуктары,
Айры онын кыптары,
Ай-карангуй межиктери,
Кандый да солдаттын касказы,

Сопогынын ылтагы —
Ончозы эбире

Мун кижинин тыныжыла,
Мун тамактын шымыртыла,
Кимиртиле, кинчегиле
Жайнап ла жалынып,
Жакарып ла иженип, менен

сурады:

«Биске суу бер,
Суу бер биске!
Бир ле уурт,
Бир ле тамчы!!!

Сен агару кўнге,
отко бажырган,
Сен фашист
качан да болбогон...

Сен Алтай туулардын
аржанын ичкен,
Сен агару мөңкүлөрдүн
тыныжын тынган,

Биске суу бер,
Суу бер биске!
Бир ле уурт,
Бир ле тамчы!!!

Бис — чакта,
Бис — чыкта,
Je бис — бирликте,
Бис — тартышта!
Бисти фашисттер
корондоп јат,
Лытанат па сеге
газтын јыды?!

Бисти фашисттер
тумалап јат,
А үстисте
бомбанын
уур күзүрти...

Јок,
биске калаш эмес,
калаш эмес,
биске суу бер,
Суу бер биске!
Бир ле тамчы,
Бир ле уурт!!!

Биске ссу-у, ссу-у, ссу-у...
С-с-с-с-с-с-с-с-с...
У-у-у-у-у»...

Сенин таш межигиннен,
Аджимушкой,

Туй ла жарым частын бажында

170 тўндеринди,

170 тўштеринди

Бойымла кожо алганча,

улу турумкайды,

өчти ле тартышты

Таштабай,

тартканча,

Ак-жарыкка чыктым,

Аджимушкой,

Аджимушкой!..

Күмүш күнге,

талайга кылбыгып,

Телкемдер ажыра там ла телкемдер деп,

Ыраактар ажыра там ла ыраак деп,

Төрөлим кандый

јаан ла јараш деп,

јагыдан сестим,

јагыдан билдим,

Аджимушкой,

Аджимушкой!..

Бу алтай үлгерди

бастыра телекей де кычырбаза,

Је менин уулдарым

оны кычырар.

Онон, качан бир,

эр-темине једип чыдаза,

Агару Төрөлин ле

онын улузын билерге,
Жалтанбаска ла жалакайга үренерге,
Адазы чылап,
бу бого
быжу келип барар,
Аджимушкай,
Аджимушкай!..

9 май, Керчь, 1974 ж.

Кемнинг де көксинде
Кеен кайыннын жаскы шылырты.
А менин көксимде
Күски тайгада жылкыннын шыгырты.

Кемнинг де жүрегинде
Лобош төңдөрдин лобош тымыгы.
А менин жүрегимде
Аалга туулардын ачык кылыгы.

Кемнинг де кулагында
Чөлдөрдө чыйдын! чөйингир сыгырты.
А менин кулагымда
Уур мөштөрдin узун сыгыды.

1 Чый — чөлдin өлөңи.

Олөрдинг өлгөнчө мениле кожо
Оскөн јеримде тамчынын да табыжы.
Је калганчы өйдө ого кожулды
Қара талайдын уур онтожы.

Май, Көктебел, 1974 ј.

Талайды, нөкөрлөр, мен сүүгем,
Талай да мени тынг сүүген.
Јалакайына онын мен сүүнгем,
Је јеримди санап сүрнүүккем.

Онон талайла јакшылажып,
Ойто јериме ырагам.
Қийнимнен толкулар чубажып,
Қижи чилеп ыйлаган.

Толкулар менен чек артпай,
Төңдөрдөн төңдөргө чубашкан.
Самолеттон до сондобой,
Саң өрө кожо чураган.

Кезекке эмес, кере тўжине
Кейде толкулар шуулаган.
Кезикте менин төжиме
Келип, күчтү согулган.

Эрке ле эрлү толкулар
Эмди де мени көдүрет.
Күйбүрөп јит санаалар
Јүрегимде күүлежет.

Толкулардын кылыгы
Токуналым аскырат.
Қара талайдын кыймыгы
Қайдаар да катап кычырат.

Көктебел, 1974 ј.

1. ПОЕЗД

Алтай туулар ортодо
Араай-тымык город бар.
Поезд бого болордо, —
Болбогонын канайдар?..

Амыр деген уулчагаш
Бу городто чыдаган.
Поезд мында болбосто,
Бала кайдан танийтан?..

Учуп бараткан самолетты
Уулчак көрүп туратан.
Адазыла јоруктап,
Автобуска отурган.

Бир катап жайгыда
Бийскке олор келдилер.
Вокзалдын эмди жанында
Баштап поезд көрдилер.

—Кандый узун тура! — деп,
Кайкап Амыр кыйгырган.
Паровоз бустап ийерде,
Бараксан бала чочыган.

Жажыл өңдү «турага»
Жаан удабай отурды.
Адазы ла Амырга
Атанып барар ой жетти.

Барар бажында база ла
Паровоз ачу бустады.
—Адам, кайда бука бар?!—
Амыр кайкап сурады.

Ак башту туулары
Артып калды ыраакта.
Энези ле аказы
Эмди анда, айлында...

Жүткиген поезд кийнинен
Жүгүрүжет теректер.
Амырды бийик-бийиктен
Ажыктап артат сүмерлер.

2. ЈОЛОЙ

Көзнөктөр ар јанда
Көгөрижет јаландар.
Амыр мынын алдында
Ајарбаган кайкалдар!

Чөлдөр, чөлдөр, чөлдөрдү
Чөйилип поезд өдүп јат.
Амыр өскөн алтайда
Јер туулардан туруп јат.

Амырдын төрөл јеринде
Күн кырлардан чыгатын.
Амыраар өйи јеткенде,
Ак талайдан ажатын.

«Күн кайдаар јанар? — деп,
Амыр эмди сананат.
Јажыл поезд типилдеп,
Јайканат ла јайканат, —

Чындап та, бу чөлдөн
Күн кайдаар баргай не?
Айса, араай чайбалып,
Ак јаланга конгой не?..

Түни-түжи бу чөлдө,
Байла, күн жүрүп јат.
Ай-карангуй түн мында,
Айса, чек болбой јат»...

Узун поезд токтобой,
Учуртат ла учуртат.
Көзнөктөң көс албай,
Көрүп уулчак барадат.

Көлөсөлөр типилдеп,
Көп чөрчөктөр айдыжат.
Москвага једер деп,
Мантап олор чубажат.

3. МОСКВАДА

Москвала айланып,
Айланып ла шулурып,
Јенгил салкын шунудат,
Шунудат ла шулураат.

Машиналар, суу чылап,
Москвада агып јат.
Улус база, суу чылап,
Учы јоктоң чубажат.

Ары-бери алыран
Амыр эмди барадат.
«Мында азып каларын» —
Адазы уулын јакарат.

Амыр барып јадала,
— Адам, — деп, ойто кыйгырды, —

Кара кижі јанысла
Өдүп јат! — деп кайкады.

Калык-јоннын ортодо
Кара кижі селендейт.
Каткырып ол ийерде,
Қажайып тижі суркурайт.

Сырадый узун ол сынду,
Солуннан солун бүдүмдү.
Бажы тенгери түбинде,
Колы дезе тизеде!

—Африканын айылчызы —
Адазы ого јартады.
Кара эрдин каткызы
Амырга кандый јарады!

Ончозын билип, көрбөргө
Оромло эмди ол базат.
Кажы ла јаан ол өргө
Амырды катап кайкадат.

Кенетийин эр Амыр:
—Мавзолей! — деп кыйгырды, —
Тур, адам, акыр! —
Туруп, уулчак кайкады, —

Қанча ла катап јуруктан
Мен көргөм Мавзолейди.
Адам, эмди Ленинди
Айылдабай, канай јанатан?!..

4. МЕТРОДО

Москва мөңүн жанмырга
Мөлтүреп-жалтырап јунунат.
Јаашты өткүрип аларга
Амыр эмди сананат.

Адазы уулын јединип,
Асфальтла түрген жүгүрди.
Кандый да турага ол једип,
Капшайлап Амырды кийдирди.

Сан ла башка бу тура
Санаазын онын аскырды.
Ажыктап, көрүп турала,
Амыр мында кыйгырды:

«Көрзөн, тынду бу текпиш,
Тырландажып барып јады!»...
Јер алдына ол текпиш
Јединижип түш јатты.

Ары јаиында өскө текпиш
Алдынан өрө жылып чыгат.
Ал ла камык улусты
Ак-јарыкка чыгарат.

Төмөн, јердин алдында,
Түш ошкош жап-јарык.
Поездтер бойынын јолында,
Ары-бери — ал камык.

«Кандый мындый вокзал! — деп,
Қайкап Амыр эм сурайт, —
—Жердин алды мындый деп
Билбегем! — деп сонуркайт, —

Чөрчөктий бу талада,
Байла, солун улуска!..
Эмди жердин алдыла
Једерис пе айлыска?»

—Алырандабай, отур!—деп,
Адазы оны адылат, —
Зоопаркка атандыс, —
Сонуркадып ол айдат.

...Көлөсөлөр типилдеп,
Көрүн-нарын бар јадат.
Отторыла ол имдеп,
Удура поезд учуртат.

Јарык кўндү алтайда
Јаңмыр, байла, ајаскан.
Амыр ак-јарыкка
Аспай канай чыгатан?!...

5. УЧУШ

Учарга јўреги шимиреп,
Уулчак сўрекей өкпөөрди.
Самолет кўчтү кўзўреп,
Саң ла өрө јўткиди.

Айдын ла Күннинг жуугыла
Амыр бүгүн шунудар.
Жылдыстардын жолыла
Самолет оны апарар.

Бастыра жерди, сууларды
Бийиктен эмди ол көрөр.
Балыктап жүрген балдардын
Бажыла шунуп ол өдөр.

...Бир ле көрзө — жер.
Түкү ле төмөн бозорот.
Амыр деген атту эр
Ажыктап, кайкап отурат.

Кандый да кичинек конустый,
Машина анда карандайт.

Суулар дезе поездтий,
Суна түжүп, быйрындайт.

Кенете ле самолет
Карга, булутка оротты.
«Тенгери — кыштын кыштузы» —
Сананып, Амыр баратты.

Чындап та, кайда жылдыстар,
Кайда күн, кайда ай?..
Эбире туман, кар ла кар,
А жерде эмди жажыл жай!

Сан ла башка бир санаа
Салбай турды Амырды.

Планетарий... Москва
Алдына онын јуралды.

Ол тушта тышкары
Јап-јаркынду тўш турган.
А Москва дезе туркары
Айланыжып ол јаткан.

«Ончозы эмди јарт — деп,
Ол бойында айдынды,—
Сооктын, кыштын кыштузы —
Тегери—деп сананды, —

А тўн дезе тўште
Планетарийде тўнеп јат.
Эңир ле кирзе, Москва
Оны, байла, божот јат»...

Ак булутка ородып,
Самолет шунуп барадат.
Канаттарга јайкадып,
Амырдын кўзи јумулат.

6. АМЫР АЙЛЫНДА

Ак-јарыкты айланып,
Алтайга Амыр бурылды.
Најыларын јууп алып,
Солундарла соодотты.

Jaан улусты өткөнип,
Jaагын колыла тайанат.
Бодолго ологго бододып,
Тынзынып бойын тудунат:

— Бу жараш тўн,
Бу чоокыр тўн
Кайдан биске келип јат,
Кайдаар ойто јанын јат,

Билереер бе, уулчактар,
Билереер бе, кысчактар,
Сакуп турум, кем табар,
Сананып озо, кем айдар?...

Көстөри онын сўмелў
Көрўп турат балдарга,
—Таппадаар ба?!—Сўўнчилў
Ол каткырат айдарга...

«Тўн јуртаган тураны
Мен билерим,
Мен көргөм.
Көкө тўште мен оңы
Көрўп, бойым кайкагам.

Бу жараш тўн,
Бу чоокыр тўн
Москвадан келип јат,
Москва оны ийип јат.

Бүтпей турган болзогор,
Адамнан барып сурагар!..
Адамла кожо Москвада
Бир турада болгоныс.
Айды анда, жылдысты
Бис түште көргөнис.

Керек дезе керептерди,
Кейле жүрер жолдорды
Бис көргөнис түште
Ол туранын ичинде!..

Түш биске келгенде,
Түн анда жажын жат.
Түш жана бергенде,
Түн Алтайга келип жат...

Актын акка айдадым,
Андый тура чын ла бар...
Адамнан барып сурагар,
«ПЛАНЕТАРИЙ» деп айдар...

— Түн турадан жаан — деп,
Аланзып озор айттылар.
Айса болзо, чын — деп,
Арлык-берлик турдылар.

— Көргөм андый тураны! —
Көзи Амырдын жашталды, —
Бу жараш түн,
Бу чоокыр түн

Москвадан келип јат,
Москва биске ийип јат.
Бүтпей турган болзогор,
Адамнан барып сурагар...

Қайкамчылу тураны
Көрөргө балдар күүнзеди.
База келер јайгыда
Барар болуп јөптөшти.

1966—1972 ј.

БАЖАЛЫКТАР

Очогымда от айткан үлгерлер

Бойым керегинде сөс	3
Жаңы жылдын жаңары	9
Кардын уни	10
Жүгүрүп бараткан шүүлтөлөр	12
Ой ло сөс	14
Айазып келеет	15
Улу жуунын башталганы ла токтогоны	17
Москванын студенти	—
Ас калыктар	19
«Бу јаланды адам сүрген»	21
«Ак јанду өбөкөлөр азыйда»	22
Энемнин сыйы	24
Төрөлим	26
«Күс-күс»	28
Ак чолмон	29
«Бир ак жылдыс ла бир ак кураган»	30
Жүгүрүш	31
Көстин көскө көрүжек	33
Поэттин көөрөм түжи	35
«Кыш. Соок. Калын кар»	36

«Ак-жарыкта канча жылым артты не»	37
Ойдин будуктары	39
«Айдын ла тымык күски түн»	41
«Жокту болоры?»	—
Алкыш болзын, аңчынын жапажы	43
Рерихтин көлөткөзи	45
А. Л. Коптеловко айылдаганы	48
Түш	50
Николай Рубцовко ийген самара	52
«Эски пленкадан ойто ло»	54
«Эзен эмес бир канчузы»	56
«Эй, поэттин жүреги»	57
«Күс»	—
«Жүзинг кызарат па, нөкөр»	59
«Турналар кыйгызы»	—
Кар ортодо тынду суу	60
Туристтерге	62
Ол меге жолдо жолукканда	64
«Ак-жарыктын үстинде»	65
«Жаскы телекей жаш баладый»	66
«Күн алдында бу салымым»	—
Таныш эмес келинге	67
Таныш көктөшкө	68
«Эртен-энгир»	70
Эзен болзын, мак	—
Баштапкы сүйүш (кожонг)	72
Менин кожонум	73
Чанкыр амаду (кожонг)	74
Кудайдын кудайы	—

Тилде сөөк бар эмес	77
Оп-куруй, ак-жарык	80
«Эңирде, калак»	85

Кара талай шымыранган үлгерлер

Эртең тураның үлгери	87
Талайдың таштары	88
Учуп билбес куш	89
Дила мшбидобис	90
«Эй, талай, эзен бе»	91
«Мында ончозы башка»	93
Катап ачылган ак-жарык	94
«Саң башка!»	95
Жажыл бака	—
«Карлардың, кырлардың ар жанында»	96
«Талай — ол ырыс, ырыс — ол талай»	—
Бичинчилер Кара талай жарадында	97
«Кандый да болзо, телекей»	99
Аджимушкай, Аджимушкай	100
«Кемнинг де көксинде»	108
«Талайды, нөкөрлөр, мен сүүгем»	109
Амыр-алтай уулчак	111

Борис Укачинович Укачин

ЖИВ ЧЕЛОВЕК

Стихи

На алтайском языке

Редакторы В. Т. Самыков, З. С. Суразакова.
Художник И. И. Ортоңулов. Художественный редактор В. И. Ортоңулова. Технический редактор В. Г. Шелепова. Корректоры А. А. Чулчушева, А. И. Тодошев.

Сдано в набор 25/III 1975 г. Подписано к печати 26/V 1975 г. Формат 60×90 1/32. п. л. 4. Уч.-изд. л. 4,26. Бумага тип. № 2. Тираж 2000 экз. Заказ 1166. Цена 41 коп. АН 16270.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

У $\frac{70403-016}{\text{М } 138 / 03 / 75}$ 108—75

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1975 г.

